KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR
Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mira Nábělková, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Anna Rýzková, Ján Sabol, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 25 — 1991 — ČÍSLO 2

OBSAH

KAČALA, J.: Slovenčina doteraz a v budúcnosti 33
HORECKÝ, J.: Svedectvo Jána Smreka o slovenčine . . . 42
HEGEROVÁ, K.: Niektoré názvy z oblasti kozmetiky 46

Diskusie

HORŇANSKÝ, I.: K otázke písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch 52

Rozličnosti

Náboženstvo baháʼí — bahaizmus. J. Horecký 59

Správy a posudky

Za docentkou Valériou Betákovou. A. Rýzková 60
36. Hviezdoslavov Kubín. K. Hegerová 61

Spytovali ste sa

Druhý deň zasadá parlament alebo druhým dňom zasadá parlament? M. Pisárčiková 63

KULTÚRA SLOVA - 25 - 1991 - ČÍSLO 2

KULTÚRA SLOVA

Slovenčina doteraz a v budúcnosti

JÁN KAČALA

Pripisujem básnikovi Štefanovi Moravčíkovi, ktorý skúša možnosti slovenčiny a potvrdzuje jej tvárnosť a životaschopnosť.

1. **Základné východiská.** Naša úvaha je založená na dvoch východiskách. Prvé sa týka postavenia a dejín kultúry, resp. duchovných hodnôt v živote spoločnosti, druhé sa týka postavenia a vývinu slovenského jazyka v rámci kultúry a v spoločnosti. Pokiaľ ide o kultúru, vyslovujem tu svoje presvedčenie, že dejiny kultúry, ducha, myšlienky idú (alebo sú schopné ísť) v značnej miere autonómne a oddelene od dejín ostatných zložiek spätých s etnikom. Tie ostatné zložky (t. j. mocenské, politické, vojenské, hospodárske, štátne a iné) sú síce schopné dejiny a prejavy ducha obmedzovať, dokonca istým spôsobom zahamovať, ale nie sú schopné definitívne ich zahatať, zastaviť ich postup a tobôž nie nahradiť ich. Dejiny kultúry aj v nepriaznivých podmienkach idú ďalej svojím – hoci zúženým alebo aj tiesniacim – korytom, ale idú. A tento trvalý, nezastaviteľný pohyb kultúry v dejinách a živote je pre etnikum dôležitý, ba rozhodujúci z hľadiska jeho identity. Preto si myslím, že dejiny ľudstva sú predovšetkým dejinami kultúry, ducha a duchovnosti, ktoré tvoria podstatu človečenstva. – Jazyk je vrcholným prejavom ducha a kultúry. V ňom sa v rozmanitých podobách koncentruje duchovné bohatstvo spoločnosti, tvorivosť a vynachádzavosť jej členov, stupeň poznania sveta a filozofia života. Aj podľa Ľudovíta Štúra reč je „vítvor ducha, ktorí slobodu užíva a predstaveňja svoje na rozliční spuosob zmjeňať muože".

Podstatou druhej východiskovej tézy je to, že slovenčina ako súčasť kultúry slovenského etnika a jeho neodňateľný a neodmysliteľný znak je samostatný slovanský jazyk, ktorý – rovnako ako iné slovanské jazyky – vznikol zo

slovanského prajazyka v 10. storočí priamo, nie odštiepením z iného jazyka a vyvíjal sa kontinuitne od začiatku podnes. Na idei kontinuitného vývinu slovenského národného jazyka od 10. storočia po súčasnosť sú založené všetky seriózne výsledky vedeckého výskumu slovenčiny, najmä jej dejín; týka sa to napríklad päťzväzkových *Dejín slovenského jazyka* od Jána Stanislava, historickojazykovedných prác Ľudovíta Nováka, Eugena Paulinyho, Rudolfa Krajčoviča, Vincenta Blanára, Šimona Ondruša, ďalej syntetických prác, ako je štvordielny *Atlas slovenského jazyka,* rozpracovaný *Historický slovník slovenského jazyka,* a viacerých ďalších vrátane monografických a zborníkových prác. Z analogickej tézy vychádzajú prirodzene historici, keď skúmajú a opisujú dejiny nášho etnika, literárni vedci a umenovedci pri vedeckom výskume a opise slovenskej literatúry, slovenského výtvarného a hudobného umenia, ako aj ďalší odborníci skúmajúci prejavy duchovnej a materiálnej kultúry nášho národa. Tento poznatok nám umožňuje plynule prejsť k ďalšej časti našej úvahy.

2. **Krátka retrospektíva.** Územie slovenského jazyka ležalo a leží geograficky v strede slovanského sveta. Hoci slovenský jazyk patril a patrí svojimi základnými črtami medzi západoslovanské jazyky, susedil na východe s východoslovanskými jazykmi a na juhu s juhoslovanskými jazykmi. Toto susedstvo spôsobilo viaceré odlišnosti slovenčiny vo vzťahu k ostatným západoslovanským jazykom v celej stavbe jazyka, t. j. v hláskosloví, v slovnej zásobe i v gramatickej stavbe slovenčiny. Centrálne postavenie slovenčiny medzi slovanskými jazykmi a zároveň jej západoslovanské východisko predstavujú základné charakteristické črty slovenčiny, ktoré zohrávali svoju úlohu aj v jej ďalšom vývine a vo vzťahoch k ostatným – slovanským aj neslovanským – jazykom, s ktorými počas svojho tisícročného samostatného vývinu prichádzala do kontaktu.

Pre našu kultúru a jej vývin má nezastupiteľný význam účinkovanie byzantskej misie na našom území. Začiatkom 2. polovice 9. storočia, keď k nám doniesli spisovný jazyk, písmo, bohoslužobné a iné texty sv. Cyril a Metod a utvorili u nás veľkomoravskú literatúru a kultúru, boli slovanské jazyky v poslednej etape svojho jednotného vývinu. V tomto období hovoríme ešte o praslovanskej jednote, preto aj juhoslovanský jazyk macedónskeho typu, ktorý sv. Cyril a Metod povýšili na spisovný jazyk štátneho útvaru s názvom *Veľkomoravská ríša,* bol pre našich predchodcov Slovienov ľahko zrozumiteľný a používateľný. Najmä keď uvážime, že ani na území Slovienov nebolo v tom čase kultúrne vzduchoprázdno. Už pred príchodom slovanských vierozvestov a tvorcov slovanskej a spolutvorcov európskej kultúry šírili medzi Slovienmi kresťanstvo predstavitelia cirkvi zo západných krajín a na kniežacom dvore, ako aj na dvoroch slovienskych veľmožov jestvoval a používal sa kultúrny, pestovaný sloviensky jazyk, ktorý slúžil pri vedení štátnej (kniežatskej) administratívy, pri výkone práva, v bohoslužobných úkonoch

a v literatúre a umení, ktoré sa na dvoroch vládnucich vrstiev pestovalo a predvádzalo. Ani naši slávni prvoučitelia neprišli teda do nekultúrnej, pustej, nevzdelanej a nerozvitej krajiny. Kultúra, ktorú doniesli, žila a pôsobila v účinnej symbióze s kultúrou domácich Slovienov, preto staroslovienskú kultúru treba pokladať za spojenie kultúry dovezenej sv. Cyrilom a Metodom s kultúrou starých Slovienov, neskorších Slovákov; okrem iného aj blízkosťou obidvoch kultúr si možno vysvetliť rozsah a pôsobenie tejto kultúry nielen na pôvodnom území Veľkomoravskej ríše, lež aj – po nešťastnom mocenskom prerušení účinkovania Metodových žiakov po jeho smrti r. 885 – v ostatných slovanských krajinách, u ostatných slovanských národov, ku ktorým sa veľkomoravské kultúrne posolstvo šírilo v podobe vĺn vyvolaných z jedného centra.

Až v 10. storočí, na ktorého začiatok sa zaraďuje aj rozpad veľkomoravského mocnárstva, odohrali sa v slovanských jazykoch také prevratné zmeny, ktoré jednotlivé slovanské jazyky už rozlíšili ako jazyky rozdielnych etnických celkov. Inšpirácia, pôvod týchto prevratných zmien boli síce jednotné, ale ich výsledky boli už v jednotlivých slovanských jazykoch rozdielne. Táto slovanská katastrofa, rozpad praslovanskej jednoty má na svedomí také rozdiely medzi slovanskými jazykmi, ako sú medzi slovenským *dážď* a českým *déšť*, ruským *dožď*, hoci dovtedy jestvovalo jednotné slovanské dъždь, medzi slovenským *dnes* a srbochorvátskym *danas*, slovinským *danes*, hoci do 10. storočia poznali všetci Slovania jednotné dьnьsь, medzi slovenským *ruka* a poľským *ręka*, slovinským *róka*, macedónskym *raka*, hoci pôvodne bolo v celom praslovanskom jazyku *rǫka*. Vo výpočte týchto rozdielov, tak ako ich poznáme zo súčasných slovanských jazykov, by sme mohli pokračovať, ale to nie je naša téma. Prechádzame do ďalších storočí.

Obdobie 11.–14. storočia je obdobím formovania slovenského národného jazyka do tej podoby, v akej žije v podstate dodnes. Vyvinuli sa v ňom všetky závažné charakteristické prvky slovenčiny, tak ako sú známe z jej praktického ovládania, ako aj z vedeckého opisu, a to v troch vnútorne ďalej diferencovaných nárečových zoskupeniach: skupina stredoslovenských nárečí, skupina západoslovenských nárečí a skupina východoslovenských nárečí. Slovenský národný jazyk sa tak sformoval ako vnútorne značne diferencovaný a jednako jednotný útvar slovenského etnika, pričom v súhlase s integračnými prvkami vo vývine etnika začínajú nadobúdať od 15.–16. storočia aj v národnom jazyku integračné tendencie najprv k utvoreniu nadnárečových predspisovných kultivovaných útvarov a v poslednej tretine 18. storočia k sformovaniu celonárodného spisovného jazyka. Tento odvážny, hoci zákonitý a nevyhnutný historický čin urobil Anton Bernolák a na konci 1. polovice 19. storočia ho definitívne zavŕšil Ľudovít Štúr.

Slovenčina ako národný jazyk sprevádza Slovákov počas celej ich vyše tisícročnej histórie a napriek mnohým nepriaznivým historickým okolnos-

tiam v živote slovenského národa správa sa vo svojom stáročnom vývine ako samostatný, suverénny subjekt, vyvíjajúci sa podľa vlastných vývinových zákonitostí a v zhode s potrebami svojich nositeľov. Ukazuje to nielen existencia slovenčiny v ústnej i písomnej podobe a jej používanie v administratívnej a právnej praxi, ale aj v slovesných umeleckých prejavoch ľudových aj umelých a najmä v každodennom pracovnom aj súkromnom styku príslušníkov slovenského národa po celé stáročia. Slovenčina sa zachovala ako najvýraznejší znak slovenského etnika a aj na križovatkách európskych národov a ich kultúr a jazykov si zachovala svoju identitu a v kontaktoch s inými jazykmi nielen prijímala, lež aj dávala (známe je veľké množstvo slov z rozmanitých duchovných, administratívnych aj pracovných oblastí, ktoré zo slovenčiny prevzala maďarčina). Dôležité je aj to, že slovenčina žila v stáročnom dotyku s rozvinutými jazykmi, ktoré plnili najvyššie kultúrne a štátne funkcie: s latinčinou, nemčinou, češtinou. Slovenčina nebola teda izolovaná a vyrovnávala sa aj s popudmi prichádzajúcimi z iných spoločenstiev a jazykov a bola s týmito jazykmi v partnerskom vzťahu. Žila a tvorila paralelne s inými rozvitými jazykmi.

Obdobie po rozpade Veľkomoravskej ríše v 10. storočí až po vznik štátneho útvaru na začiatku 20. storočia, v ktorom sa slovenský národ stal opäť štátotvorným národom (máme tu na mysli Česko-Slovenskú republiku, ktorá vznikla r. 1918), je charakteristické práve ako praktická ilustrácia našej prvotnej tézy o tom, že národný život, duchovný život, kultúra, tvorba duchovných a materiálnych hodnôt fungovali po stáročia ďalej a prinášali svoje ovocie napriek tomu, že náš národ po rozpade Veľkomoravskej ríše nemal vlastný štátny národný útvar ako záväzný mocenský a organizačný rámec svojho života. Dokladá to okrem rozvoja slovenského jazyka ako najbytostnejšieho prejavu slovenskej národnej identity najmä vývin ľudovej i umelej slovesnosti, architektúry a ďalších druhov výtvarného umenia, hudobnej tvorby, v ktorej je obsiahnuté neobyčajné duchovné bohatstvo; už len utvorenie a jestvovanie okolo 500 000 slovenských ľudových piesní je takým presvedčivým dokladom tvorivého ducha našich etnických predkov, ktorým sa môže pochváliť len máloktorý iný národ na svete, a zároveň jednoznačným potvrdením Štúrovej navonok romanticky vyzerajúcej myšlienky, že duchovný náboj Slovákov a ich tvorivosť sa na rozdiel od iných národných spoločenstiev najzreteľnejšie prejavuje v piesni. V tejto súvislosti sa žiada osobitne pripomenúť aj to, že prejavy ľudovej slovesnosti a špeciálne ľudová pieseň (porovnajme Kollárovu zbierku *Národné spievanky* z r. 1834 a 1835) mali záväzný podiel pri úvahách Ľudovíta Štúra a jeho družiny o budúcej spisovnej forme slovenčiny a o tom, ktoré nadnárečové kultúrne útvary sa majú stať základom spisovného jazyka Slovákov.

3. **Jestvujúci stav a niektoré nebezpečenstvá.** Ľudovít Štúr vo svojej *Nauke reči slovenskej* vyprevádzal slovenčinu do života týmito slovami: „Preto

buď visvetluvať elom srdca i misli našej, Slovenčina naša, podpaluj nás k životu a mi ťa za to vistrojíme a vikrášlime najvrúcnejšími a dá Boh pekními útvormí misli i ducha nášho, s ktorími sa aňi pred svojími ani pred svetom nezahanbíš." Tak ako sa všeobecne v našej vede priznáva, že sa tento neobyčajne vzdelaný, múdry, citlivý a predvídavý Slovák pri svojom kodifikačnom kroku nepomýlil, môžeme, myslím, aj po pol druha storočí od jeho rozhodnutia povedať, že sa nepomýlil ani vo viere, že v slovenčine vzniknú vynikajúce prejavy ducha umeleckého, vedeckého i publicistického a že slovenčina zásluhou svojich nositeľov, príslušníkov slovenského národa, naplní ich predstavy o rozvitom, bohatom, vyváženom a dobre fungujúcom nástroji dorozumievania, myslenia a poznania. Dnes môžeme bez rozpakov povedať, že sa to už stalo a stále sa stáva, lebo naše nároky vyjadrovať sa výstižne, jasne, presne a účelne s rozvojom ľudskej civilizácie, ľudského poznania stále rastú.

O rozvitosti, bohatstve, vyváženosti a funkčných schopnostiach slovenčiny svedčia nielen slovakistické vedeckovýskumné výsledky, lež aj výsledky konfrontačnej slovensko-inojazyčnej jazykovedy, ako sú porovnávacie gramatiky a slovníky, ale najmä rozmanitá každodenná jazyková prax, v ktorej vznikajú mnohé vrcholné ukážky ovládania slovenčiny a schopnosti narábať s ňou ako s dokonalým nástrojom, pričom sa to potvrdzuje originálnymi slovenskými, ale aj preloženými dielami, v ktorých sa slovenčina stáva i prostriedkom konfrontácie s inými vyspelými jazykmi. V tejto konfrontácii dokazujú mnohí majstri pera jej originálnosť, tvorivosť, bohatstvo a rovnocennosť s inými rozvitými jazykmi.

Pre vývin slovenčiny v 20. storočí je osobitne dôležité to, že sa slovenčina stala plnoprávnym jazykom vedy, publicistiky a štátnej správy. Naplnenie tejto jej dimenzie súvisí s búrlivým vývinom slovenského národa v tomto storočí, s jeho štátotvorným statusom v období prvej Česko-Slovenskej republiky a s uskutočnením vlastnej národnej štátnej formy Slovákov v Slovenskej republike z r. 1939–1945, ako aj s plnohodnotným plnením úlohy štátneho jazyka v obnovenej spoločnej republike Slovákov a Čechov po skončení 2. svetovej vojny r. 1945. Pravdaže, žiada sa povedať, že do tohto obdobia svojho najväčšieho rozmachu vstupovala slovenčina nielen so spoľahlivými predpokladmi vyrovnať sa vtedy rozvinutejším jazykom a s podporou a dôverou svojich nositeľov, lež aj sprevádzaná nežičlivými a škodlivými postojmi, ktoré ich autori skrývali do vedeckého rúcha. Ako ukazujú písomné svedectvá, napr. známy český jazykovedec Václav Ertl sa ešte v 20. rokoch nášho storočia zaoberal úmyslom publikovať návrh, aby sa vo vedeckých prácach používala namiesto slovenčiny čeština, pričom slovenčina by zostala iba jazykom beletrie, lebo vraj pri tzv. spisovnej slovenčine nejde o nič iné ako o miestny kolorit. – Z vývinu spisovnej slovenčiny v 20. storočí aj z jej súčasného stavu vieme, že spisovná slovenčina síce oneskorene a dodatočne, no jednako len za krátky čas a úspešne zvládla úlohu dobudovať a ďalej rozvinúť jazyk vedy

a civilizácie v súhlase s jej vnútornými predpokladmi a podstatou a to značilo výrazné rozšírenie systému vyjadrovacích prostriedkov spisovnej slovenčiny a sfér jej používania a vplyvu.

V tejto súvislosti možno pripomenúť, že vplyv cudzieho jazyka podporovaný politickou mocou a cieľavedome realizovaný administratívnymi rozhodnutiami objektívne značí pre jazyk jedno z najväčších nebezpečenstiev. V podmienkach prvej Česko-Slovenskej republiky takéto nebezpečenstvo hrozilo slovenčine zo strany češtiny. Akcia však vždy vyvoláva reakciu a úsilie povedomej slovenskej inteligencie najmä pričinením jazykovedcov a spisovateľov prispelo k tomu, že toto nebezpečenstvo prestalo hroziť. V 30. rokoch sa viedol cieľavedomý zápas o očistenie slovenčiny od českých a iných vplyvov, a hoci sa nevyhol niektorým prestreleniam, objektívne pomohol upevniť normu spisovnej slovenčiny najmä v slovnej zásobe, menej aj v syntaxi, morfológii a vo výslovnosti. Keď sa slovenčina stala výhradným štátnym jazykom Slovenskej republiky v r. 1939–1945, značilo to pre samostatnosť a identitu slovenčiny, pre jej vývojaschopnosť, funkčnosť a tvorivosť zásadnú politickú podporu, ba aj dejinné rozhodnutie.

Vývin slovenčiny podľa jej vnútorných zdrojov a ako jazyka suverénneho národa nebol vážnejšie zabrzdený ani centralistickou čechoslovakistickou koncepciou, ani politikou tzv. zbližovania češtiny a slovenčiny, ktorá vyvrcholila na konferencii v Libliciach pri Prahe r. 1960 a na konferencii v Bratislave o dva roky neskôr. Bolo to obdobie dôslednej koordinácie tvorby a vývinu českej a slovenskej terminológie v zmysle ich paralelnosti a blízkosti. Tento politický tlak, ktorému verne slúžili aj niektorí slovenkí jazykovedci, však dlho nevydržal. Už r. 1964 sa rozprúdila v Kultúrnom živote ostrá diskusia, ktorej základnú ideu vytýčil prekladateľ, redaktor a publicista Ján Ferenčík v hesle „na obranu jazyka starých materí". Vlastná odborná výmena názorov sa odohrala na konferencii r. 1965 o slovníku súčasnej slovenčiny, ktorá na spomínanú diskusiu v Kultúrnom živote bezprostredne nadviazala a vyznela jednoznačne v prospech potvrdenia samostatného vývinu spisovnej slovenčiny a potreby kvalifikovanej starostlivosti o jej kultúru. Priebeh a výsledky tejto konferencie znamenali oslabenie aj mocenských pozícií zástancov teórie zbližovania češtiny a slovenčiny. Druhá polovica 60. rokov sa v jazykovede niesla v znamení aplikovania výsledkov konferencie. Jozef Ružička so spolupracovníkmi skoncipoval *Tézy o slovenčine* a na spoločenskú ochranu slovenčiny navrhol prijať zákon o slovenčine. V 70. a 80. rokoch sa opätovne upevnil pražský centralizmus a „nacionalistické úchylky" pri uskutočňovaní jazykovej politiky sa dosť tvrdo postihovali. V týchto podmienkach, ktoré navyše zneužívali isté skupiny politicky konformných používateľov slovenčiny vyznačujúcich sa pohodlníckym a nedbanlivým vzťahom ku kultúre slovenčiny, nebolo v silách jazykovedcov zastaviť prijímanie niektorých slov z češtiny (napr. *dialnica, drzý, krb, nezávadný, ošemetný,*

sviečková) a v tomto zmysle zanechalo toto čechoslovakistické úsilie na slovenčine isté jednotlivé stopy v slovnej zásobe. Zásadne však slovenčina nebola ohrozená a praktická jazyková politika a jazyková kultúra sa vcelku viedli v duchu rozvíjania domáceho jazykového dedičstva. Slovenčina sa aj v posledných desaťročiach rozvíjala predovšetkým zo svojej podstaty, pričom civilizačný rozvoj a intenzívna medzinárodná výmena informácií spôsobili, že slovenčina prevzala najmä v okruhu slovnej zásoby viaceré prvky aj z iných jazykov, najmä z ruštiny a angličtiny, menej z iných jazykov. Ide napospol o potrebné prevzatia, za ktoré by bolo treba v domácom jazyku hľadať veľmi prácne náhradu. Zásadne sa však pri preberaní a zdomácňovaní prvkov z iných jazykov uplatňovala suverenita slovenčiny.

Čo môže ohroziť slovenčinu dnes? Z nášho doterajšieho výkladu by vyplývala implicitná odpoveď, že keď vydržala toľký asimilačný nápor a prekonala toľké nebezpečenstvá, dnes, v slobodných a demokratických podmienkach, priaznivých pre rozvoj národných atribútov, nemôže ju už ohroziť nič. Tento predpoklad je vlastne správny a možno ho podpísať. A jednako možno vidieť isté nebezpečenstvá. Prvé by sme mohli označiť ako vplyv iných, silných jazykov, druhé ako našu vlastnú neschopnosť byť v nastoľovaní a presadzovaní svojich národných práv a záujmov dôslední. Zo silných jazykov je tu angličtina ako najrozšírenejší jazyk medzinárodného styku. Neželateľný vplyv anglicizmov si uvedomujú aj iné národné spoločenstvá a dokonca na ochranu svojho jazyka prijímajú zákony (tak to urobili napr. Francúzi v polovici 70. rokov). Vplyv anglicizmov možno cítiť z mnohých strán: z vedy, techniky, politiky, medzinárodného obchodu, kultúry, reklamy, športu, publicistiky. Keďže civilizačný postup ľudstva je nevyhnutný a veľmi silný je tento postup práve v spoločenstvách hovoriacich po anglicky, v dôsledku intenzívnych medzinárodných kontaktov všetkého druhu sa preberaniu anglických slov do nášho jazyka celkom nevyhneme. Napokon o úplnú elimináciu týchto slov ani nemôže ísť. Ide skôr o to, aby správna ekonomická, kultúrna a jazyková politika ďalej podporovala výskum a kultúru slovenského jazyka v Slovenskej republike a aby do rámca tejto podpory bol zahrnutý aj vzťah k cudzím, resp. preberaným slovám, uplatňovaný na základe suverenity nášho jazyka.

Istý nepriaznivý vplyv na kultúru spisovnej slovenčiny môže mať aj v súčasnosti (najmä u používateľov s menej kultivovaným jazykovým povedomím) tlak češtiny vychádzajúci z pražského politického a administratívneho centra napr. prostredníctvom dvojjazyčného ("federálneho", ale s jednoznačnou prevahou češtiny) vysielania v televízii a rozhlase, prostredníctvom tvorby zákonov a iných právnych noriem a pod.

S faktorom tlaku iného jazyka, resp. iných jazykov súvisí faktor integrácie jazykových systémov v medzinárodnom rozsahu. Táto integrácia je takisto prejavom dosiahnutej civilizačnej úrovne vývinu vo vyspelých krajinách sveta

a je daná univerzálnosťou ľudského myslenia. V jazykoch menších národov sa táto integrácia môže prejavovať takisto ako tlak jazykov silnejších národov, najmä tých, ktoré majú vo svojich rukách tromfy intenzívneho postupu vedy, techniky, hospodárstva aj kultúry. Integrácia jazykových systémov je badateľná v slovnej zásobe, vo frazeológii, ako aj v niektorých syntaktických konštrukciách. Tieto procesy posilňujú rozširovanie medzinárodných, resp. univerzálnych javov v rozvinutých jazykoch a v súčasnosti musíme s nimi rátať. Nemožno ich však pokladať za skutočné nebezpečenstvo pre menšie jazyky a ich identitu v tom prípade, keď sa tieto procesy chápu ako obohacovanie iných jazykov a nie ako podporovanie prvkov konkurujúcich prvkom preberajúceho jazyka. Jazykové vedomie rozhodujúcej väčšiny národného spoločenstva by už malo byť na takej úrovni, aby nedopustilo, že sa používatelia budú ľahkovážne vzdávať charakteristických a tradičných, najmä etnosignifikatívnych vyjadrovacích prvkov svojho rodného jazyka v prospech univerzálnych, všesvetových, ktoré sa na nás doslova valia nielen priamo z iných jazykov, ale aj z prejavov v našom jazyku. (Máme tu na mysli rozličné medzinárodné vyjadrovacie prvky v slovnej zásobe a frazeológii, ale aj spôsoby vyjadrovania istých syntaktických a sémantických vzťahov, tak ako sa s nimi stretáme v publicistických prejavoch intenzívne šírených hromadnými oznamovacími prostriedkami vo dne i v noci.) Ak teda bude naše poznanie materinského jazyka také hlboké, že budeme cez jeho systémové sito schopní preosievať cudzojazyčné vplyvy tak, aby zbytočnosti cezeň neprešli, prípadne aby nám prevzaté prvky nevytlačili alebo nerozrušovali prvky domáceho systému, môžeme byť pokojní a o budúcnosť nášho jazyka a o zachovanie jeho totožnosti nemusíme mať obavy. Z tohto poznania však vyplýva, že v naznačenom zmysle musíme orientovať aj vlastnú jazykovú politiku, jazykovú kultúru a najmä jazykovú výchovu školskú aj mimoškolskú.

Z uvedeného poznania jednoznačne vychodí dôraz na našu vlastnú zodpovednosť ako tvorcov, nositeľov aj opatrovateľov nášho spoločného materinského jazyka: jeho osudy máme sami pevne v rukách a najväčšmi mu môžeme uškodiť iba my sami vlastnou ľahostajnosťou, nedôslednosťou a netvorivosťou. Dovolím si v tejto súvislosti zacitovať ešte jeden výrok Ľudovíta Štúra spred pol druha storočia, ktorý možno aj dnes hodnotiť ako múdry a predvídavý odkaz generáciám Slovákov súčasníkov aj ich nasledovníkov, aktuálny v čase, keď ho vyslovil, rovnako ako dnes: „Preto ňerozluční je duch slovenskí od reči našej a to takej akú ju máme, preto aj k reči našej tak ako je rozvitej a rozmaňitej sa priznať, ňje ju kaličiť a sebevoľne ošklbávať, ale s ňou na svet vistúpiť, vo vítvoroch naších duchovních ju ešte ďalej rozviť a uznaňja jej nadobudnúť a takú ju ako je na počudovaňja sveta vistaviť máme i ak život náš dobre rozumjeme i vistaviť musíme."

4. **Perspektíva.** Vedecké poznanie nám umožňuje poznať súčasný stav jazyka i predchádzajúce etapy jeho vývinu. Veda môže na základe poznania

umožniť formulovanie istých viac či menej pravdepodobných ciest ďalšieho vývinu, ale veda zasa nedáva podklady na dobré alebo zlé proroctvá, preto ťažko byť v otázkach ďalšieho vývinu jazyka prorokom. Isté zodpovedné úvahy možno vysloviť najskôr na základe doterajšieho vývinu a jeho perspektív, na základe správania sa jazyka v rozličných historických situáciách, ktoré môžu byť tým situáciám, čo predpokladáme do budúcnosti, viac alebo menej podobné, nie s nimi totožné (máme tu na mysli známu vývinovú špirálu). Z doterajšieho vývinu možno jednoznačne potrdiť najmä poznatok, že slovenčina napriek ťažkým a zložitým podmienkam vývinu (alebo práve pre ne?) nestratila svoju identitu a rozvíjala sa v duchu kontinuity svojej i svojich nositeľov ako jazyk národa a sprevádzala ho verne vo chvíľach jeho dejinných zdvihov i ochabnutia. Ak si dnes naliehavejšie ako inokedy kladieme otázku budúcnosti slovenčiny ako nášho národného jazyka, nie je to zjavne preto, že by sme mali obavy o bytie slovenčiny, o to, či bude alebo nie. Rozhodujúce je to, aká bude. A pri otázke kvality alebo podoby zasa nie je taká dôležitá formálna stránka jazyka (hlásková stavba a formálna morfológia) ako jeho významová, sémantická stránka. Istotne je povinnosťou všetkých používateľov spisovnej slovenčiny, aby sa starali vedome aj o formálnu vybrúsenosť svojho jazykového prejavu a jazyka vôbec, aby aj formálna stránka nášho prejavu zodpovedala poznaným zákonitostiam slovenského jazyka, veď aj podľa klasickej poučky forma dáva zmysel veci. Tým, čo si naliehavo kladú otázku budúcnosti slovenčiny, ide zjavne viac o to, aby sa zo slovenčiny teraz a najmä v budúcnosti nastrácal slovenský duch, ktorý jej vtlačili generácie našich predchodcov, aby sa v konkurencii nášho jazyka s cudzími, najmä tzv. silnými jazykmi nestrácala z neho špecifickosť, to, čím sa od iných jazykov odlišuje a čím ako špecifickým v duchovnej oblasti aj obohacuje spoločenstvo kultúrnych jazykov sveta. Ale v tejto konkurencii je jazyk obrazne povedané bezbranný, „branní" sú jeho nositelia, tvorcovia, používatelia. Iba tí môžu na základe hlbokého a sústavného poznávania jazyka a jeho špecifických prostriedkov, štúdia jazykovednej literatúry a systematického vedomého kontaktu s kultivovanými jazykovými prejavmi (najmä zo slovesného umenia), cieľavedomého zdokonaľovania sa v ovládaní jazyka a rozvíjania jeho kultúry zaručiť, že aj v budúcich rokoch, „v tvrdých časov boji", bude náš jazyk samým sebou a bude sa v rodine kultúrnych jazykov ďalej rozvíjať podľa vlastných vnútorných zákonov a v súhlase s vyjadrovacími, poznávacími a myšlienkovými potrebami svojich nositeľov. Môže sa to dosiahnuť tak, že doslova každý jeden používateľ slovenčiny bude aj jej vedomým opatrovateľom.

Zastávam teda stanovisko, že budúcnosť jazyka predvídať nemožno. Pri úvahách o osude nášho národného jazyka sa však možno oprieť o poznanie vývinu jazyka, o súčasný stav jazyka ako výsledok historického vývinu, o začlenenosť jazyka medzi ostatné kultúrne fenomény národa, o pripravenosť nositeľov jazyka starať sa o jeho poznanie a kultúru. Z týchto hľadísk

sa mi ukazuje, že o budúcnosť slovenčiny, čo sa týka zachovania jej identity a špecifickosti, netreba mať obavu. Pri všetkých uvedených a aj ďalších dimenziách zachovania identity slovenčiny sa možno opierať o dosť pevné istoty, ktoré sú pre nás nateraz zárukou, že sa identita slovenčiny nerozruší, lež sa zachová, ba i ďalej potvrdí. Viac sľúbiť nemožno. Ale to azda v súčasnom zložito poprepletanom svete nie je málo. Pravdaže, nevyhnutným predpokladom na to je vedomá príčinlivosť a disciplinovanosť každého z nás teraz i v budúcnosti.

O veciach, ktoré som tu v súvise so slovenčinou písal, jestvuje u nás solídna odborná literatúra, ktorá môže moje vývody z rozmanitých stránok podoprieť a rozmnožiť. Ide najmä o to, aby sa toto poznanie nášho národného jazyka, platiace nateraz na úrovni vedeckého poznania, stalo zároveň aj poznaním celého slovenského národa, aby mu pomohlo v jeho sebauvedomení a vlastenectve a potvrdzovalo jeho identitu.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Svedectvo Jána Smreka o slovenčine

JÁN HORECKÝ

Ako výstižne hovorí V. Petrík, editor Smrekových pamätí *(Poézia moja láska,* Bratislava, Slovenský spisovateľ 1989, *Spomienok kniha prvá 1920–1930,* 208 s.; *Spomienok kniha druhá 1930–1935,* 256 s. + obr. prílohy), tieto spomienky nie sú len výrazom autorských osobných zážitkov, ale aj „bohatým prameňom poznatkov o živote medzi dvoma vojnami". V plnej miere to platí aj o Smrekových postojoch k jazyku. Na jednej strane podáva síce subjektívnu, ale pozoruhodne bystrú a presvedčivú analýzu spoločenskej situácie a vymedzuje miesto slovenčiny v nej na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov, na druhej strane (hoci často len v podobe okrajových poznámok) predkladá svoje vlastné hodnotenie výrazových prostriedkov slovenčiny.

Ako redaktor sa po prechode z Národných novín v Martine do Slovenského denníka v Bratislave dostal do varu spoločenského i politického života. Veľmi ostro sa ho napr. dotklo, keď ktosi v Slovenskom denníku charakterizoval Maticu slovenskú ako stolovú spoločnosť a znevážil jej postavenie v slovenskom národnom živote, ktoré mala najmä ako protiváhu univerzitným katedrám. Na univerzite boli podľa J. Smreka ľudia *„starého ducha a starej ideológie minulého storočia"*, uplatňoval sa tu starý náhľad J. Gebauera, že *„český jazyk se rozprostírá na území Čech, Moravy a Slovenska"*. Ján Smrek tu mieri najmä na prof. V. Chaloupeckého, ktorý hlásal, že Slováci sú (povedané so

Smrekom) *„vlastne len akýmsi konglomerátom všelijakých obyvateľov, ktorí kedysi Slovensko (čiže jeho „hvozdy" – ako hovoril Chaloupecký) zaľudňovali"*, že by sa mali *„stiahnuť do ulity dialektu a pokorne sa priznať, že my vlastne žiadnym národom nie sme"* (s. 130).

Ako redaktor Národných novín sa J. Smrek vehementne pustil do boja proti českým teóriám najmä v článkoch *Novoročný odkaz do Čiech, Na adresu Lidových novín.* Ohradil sa proti J. Herbenovi, ktorý nazval Slovensko českým Írskom, ale aj proti J. Pražákovi, ktorý zásadne písal nie o slovenskej literatúre, ale o literatúre na Slovensku a ktorý v prednáške o Ľ. Štúrovi dokazoval, že Ľ. Štúr bol vyspelý Čechoslovák, ale nevyspelý ako Slovák.

Nedobré vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi, najmä nie veľmi priateľské prejavy niektorých vedúcich českých činiteľov, znepokojovali J. Smreka aj po presídlení do Prahy. Kriticky sa vyjadroval aj o T. G. Masarykovi. Sťažuje sa napr., že hoci prezident udržiaval priateľské styky s českými spisovateľmi, chodil medzi nich a pozýval k sebe na hrad, nikdy na hrad s takýmto zámerom nepozval nijakého Slováka. *„Len hore, na hrade českých kráľov, si T. G. M. v srdci svojom pestoval dogmu. Svoje pium desiderium, zbožné želanie. V iných otázkach racionalistický, v tejto – slovenskej otázke – bol citový... Videl síce, že život sa valí nie podľa jeho predstáv, ale on, T. G. M., vášnivo rád jazdil na koni. Odlišoval sa od – pešiakov. Ba tak sa cítil v sedle, že s pešiakmi – teda s nami – sa nerozprával."* (2, 116)

Ako výstižne charakterizuje prezidenta slovami Ivana Meštroviča, chýrneho chorvátskeho sochára a medziiným aj autora sochy M. Kukučína:

„Potom mi vyložil (t. j. T. G. Masaryk) *svoj názor na slovenskú otázku. Jemu ani tak neprekáža slovenská túžba po autonómii, ako ich úsilie vytvárať osobitnú slovenskú národnosť, rozdielnu od českej – kým vraj medzi českým a slovenským jazykom je menší rozdiel ako medzi dvoma slovenskými dialektmi... Pred šesťdesiatimi rokmi nemali ani slovenskú modlitebnú knižku, používali českú, – a teraz chcú stoj čo stoj spisovný jazyk."* (2, 118)

Ale Ján Smrek vedel objaviť aj priaznivé postoje k Slovákom a slovenčine. Nielen u K. Čapka, ale aj u iných spisovateľov. Napr. v Eláne uverejnil list Jiřího Karáska z Lvovic, v ktorom sa okrem iného píše: *„Neznali jsme Slováky, domnívali jsme se, že je to zaostalá, Maďary podrobená rasa, jíž musíme teprve vychovávat ke kultuře... Slováci měli svou vlastní kulturu a my jsme měli všelijak slepenou a vypůjčenou kulturu, trochu od Němců a trochu od Francouzů, zkrátka, kulturu cizí..."* (2, 84)

Vcelku však charakterizuje J. Smrek pražské kultúrne a spoločenské prostredie takto:

„Ja som už žil s Prahou dosť intímne a presviedčal som sa, že ona voči nám ani zďaleka nie je dogmatická, že si len žije svojím nefalšovaným českým životom, len pravdaže slobodnejším ako za cisára pána – a na Slovensko

myslí len s príjemnými pocitmi ako na Eldorádo, kde sú fantastické hory, medvede, jelene, ovečky, bačovia. A kde tá slovenská reč znie tak krásne, ako to písal Adolf Heyduk.

Takáto bola Praha stále, napriek novej politike. Prahe, ako centru českého života, bolo slovo Čechoslovák absolútne cudzie, nestráviteľné, Praha bola česká a pokiaľ brala na vedomie Slovensko, brala ho ako také, čisté, slovenské." (2, 116)

Osobitnú kapitolu tvoria Smrekove postoje k Pravidlám slovenského pravopisu z r. 1931. V ich zárodku je zaujímavá drobnosť o tom, ako sa dostal do Matice slovenskej prof. V. Vážný: T. G. Masaryk daroval Matici značnú sumu – 250 tisíc korún –, ale s podmienkou, že do Matice príde V. Vážný a bude pripravovať Pravidlá.

Keď tieto Pravidlá slovenského pravopisu r. 1931 vyšli, J. Smrek sa rezolútne postavil proti ich čechoslovakistickej koncepcii. Keď sa mu dostali do rúk stránkové obťahy od martinských typografov, v ktorých boli červeno podčiarknuté slová ako *kozel, kartáč, preca, dvacať*, napísal Š. Krčmérymu ostrý list, že vo svojej tvorbe ani pri redigovaní nikdy nebude písať *kozel* namiesto *cap*, veď ako by si potom mohol zanôtiť známu pesničku *Štyri kozy, piaty cap.* Slová tohto typu označil za kukučie vajíčka, za začiatok odfarbovania slovenčiny.

V októbrovom čísle Elánu (1931) uverejnil úvodník, v ktorom sa ostro postavil proti Pravidlám, lebo *„obrátili na ruby stovky slov, ktoré v ničom nebolo treba reformovať, tým menej deformovať."* A v ďalšom úvodníku, v máji 1932, ukázal, že práve Elán, vydávaný v Prahe, sa stal tribúnou boja za slovenčinu. Doslovne píše: *„Aj keď pre všelikoho vtedy bolo a aj dnes je paradoxné, historická pravda je, že z redakcie Elánu – teda spoza pražských hradieb – sa v tých časoch bránila čistota slovenčiny energickejšie než v samotnom Martine, o vtedajšej Bratislave ani nehovoriac."* (2, 111)

Treba však povedať, že Smrekov postoj k jazyku sa prejavoval nielen týmto ostrým novinárskym bojom, ale aj vrodenou úctou k rodnému jazyku. Vo svojej poézii síce použil aj také slová ako *rudý, rdieť sa, rty*, v publicistike aj výrazy *komu to vadí, hospoda k zlatej fantázii*, ale na druhej strane si uvedomoval potrebu rešpektovať platnú kodifikáciu. Kriticky napr. komentuje svoju báseň *Sype sa rosa*, kde sú aj takéto verše:

Sype sa rosa. Jeseň je.
Nehlučne chodia tramvaje.
V rozmoklej ceste ľudská šľapaj spí.
Odchádzam. Nečujným a tiahlym krokom.
Navlhlé lístie nezašuchoce.
V parkovej štvrti zvädlá chryzantéma... (2, 106).

Nachádza tu štyri chyby proti slovenčine:

1. *V rozmoklej ceste. (Správne: rozmoknutej. Len licencia poetica mi dovolila nemeniť to slovo, kvôli rytmu.)*

2. *Nečujným a tiahlym krokom. (Kde som to vzal, ten tiahly krok?)*

3. *Navlhlé lístie nezašuchoce. (V ďalšom vydaní už opravené: zvlhnuté lístie.)*

4. *V parkovej štvrti zvädlá chryzantéma. (Správne: zvädnutá, uvädnutá. Ale licencia poetica mi dovolila ponechať to.)*

Inokedy výslovne konštatuje, že slovo *čumieť, čumiak* nie je správne (1, 49), že slovo *záda* je prvok vyspelej kultúrnej československej (1, 37), popri *šerme* uvádza aj staršie české slovo *klání* (s komentárom: *čomu sa v staršej češtine hovorilo „klání"*). A. Matušku charakterizuje ako zdanlivého mizantropa a „škarohlída", tento stav však hneď spresňuje: *kvôli nemu používam tento pražský, možno šaldovský termín* – 2, 196). Na inom mieste ľutuje, že použil tvary *kebych* a *pozemšťan,* ale hneď vysvetľuje, že *kebych* je pre neho archaizmus a že ho použil vlastne preto, že mu to diktoval jeho modranský sluch (2, 149), a dodáva, že nie v každom archaizme treba vidieť bohemizmus.

V tejto súvislosti je zrejmý i Smrekov postoj k mäkčeniu: „Mne najmä mäkčenie za každú cenu bolo proti chuti. Nikdy nemôžem slová *len, lebo* vyslovovať s mäkčeňom *(ľen, ľebo),* ako to ktosi naoktrojoval v našom divadle a rozhlase; myslím si, že i reč, či výslovnosť hercov a recitátorov by bola zaujímavejšia, keby každý v nej – v rámci gramatiky – uplatnil svoj regionálny prvok, akýsi zvukový timbre." (2, 149).

Na druhej strane však J. Smrek zámerne bojoval proti odfarbovaniu slovenčiny (ako sme už uviedli v súvislosti s Pravidlami) a za intaktnosť slovenčiny. Tento pojem uvádza už v diskusii o Pravidlách na stĺpcoch Elánu, ale aj v iných polemikách, napr. s E. B. Lukáčom.

Netreba zdôrazňovať, že Ján Smrek nebol jazykovedcom. Ale vedel a usiloval sa svoj vyjadrovací prostriedok – spisovnú slovenčinu – používať suverénne v poézii i v publicistike. Nebol priamočiarym opravovateľom – puristom. Nepochybne si mnohé poznatky o jazyku, resp. o kodifikácii osvojil ako martinský úzus počas svojho účinkovania v Národných novinách. Ale možnosti slovenčiny vedel využívať aj počas svojho pražského účinkovania, a tu nielen ako redaktor publicista, ale aj ako redaktor vydavateľ slovenskej poézie a prózy. O vzťahu k jazyku vo vlastnej poézii azda ani netreba osobitne a znova hovoriť.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Ks

Niektoré názvy z oblasti kozmetiky

KATARÍNA HEGEROVÁ

V príspevku si všímame niektoré kozmetické termíny (s osobitným zreteľom na názvoslovie kozmetických prípravkov), ako sme ich zaregistrovali pri sledovaní ich používania v časopisoch a publikáciách z tejto oblasti.

Pritom sa zameriavame na spôsob pomenúvania jednotlivých materiálov, prostriedkov a úkonov. Termíny zaraďujeme do skupín podľa typov pomenovaní.

Materiálovou základňou príspevku bola vlastná excerpcia posledných troch ročníkov časopisov *Eva, Móda, Línia,* publikácie *Kozmetikou ku kráse* (z Osvety) a dvoch knižočiek z Malej edície Živeny: *Kozmetikou ku kráse* a *Chcem byť krajšia.*

Slovo *kozmetika* pochádza z gréckeho slovesa *kosmein,* ktoré pôvodne znamenalo „ozdobovať, krášliť". Neskôr v antike získalo význam „byť pekný, zdravý, bez chyby". Slovo *kozmetika* vzniklo zo spojenia *techné kosmetiké* (porov. *poetika* z *techné poetiké*). Moderná kozmetika pracuje s preparátmi, ktorými sa zasahuje do fyziologických a biologických procesov ľudského organizmu. Preto sa výrazom *kozmetika* dnes označuje jednak starostlivosť o pleť prirodzenými alebo umelými prostriedkami, jednak tieto prostriedky. Slovo *kozmetika* preto zväčša tvorí súčasť mnohých združených pomenovaní: *dekoratívna/liečebná kozmetika, kozmetika v ťarchavosti, kozmetika počas zimnej/letnej dovolenky.*

Aj ďalšie termíny z tejto oblasti zväčša fungujú ako súčasť dvojslovných a viacslovných termínov, napr. *pleť* – povrch kože ľudského tela, pokožka (najmä na tvári), *hygiena* – 1. odbor zaoberajúci sa zdravím a jeho zabezpečením, 2. opatrenia zabezpečujúce zdravie; *koža* – povrchové pletivo pokrývajúce telo väčšiny živočíchov; *tvár* – predná časť ľudskej hlavy, obličaj; *vlasy* – útvary podobné jemným vláknam tvoriace prirodzenú pokrývku hlavy človeka; *krém* – polotuhý kozmetický prípravok; *voda* – tekutý prípravok, najmä kozmetický, liečebný; *zábal* – liečivý obklad ovíjajúci telo alebo jeho časť; *maska* – prostriedok rozličného tvaru na ochranu tváre (výklady významov uvádzame podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka).

Rozvoj tejto oblasti v posledných desaťročiach priniesol so sebou zmeny v porovnaní so stavom v minulosti. Nejde len o rozšírenie terminológie o pomenovania nových výrobkov, materiálov či prostriedkov, ale aj o ustálenie, resp. prehodnotenie už bežne používanej terminológie.

Ako uvádza M. Ivanová-Šalingová (1979), niektoré termíny z tejto oblasti Slovník slovenského jazyka (ďalej SSJ) nestačil zachytiť. Ide napr. o výrazy *fixatér, zosvetľovač, pineta, pinetka.* Väčšina termínov z tejto oblasti pretr-

vala v slovnej zásobe slovenčiny dodnes a zachytáva ich aj najnovšia normatívna príručka Krátky slovník slovenského jazyka (ďalej KSSJ). Bližšie si všimneme termíny, ktoré sa prestali používať, resp. sú nahradené inými, a termíny, ktoré sa na rozdiel od minulosti nepoužívajú vo variantnej, ale v jedinej kodifikovanej podobe.

Na označenie prostriedku na spevnenie vlasov sa používali dve pomenovania: domáci výraz *tužidlo* a výraz *fixatér* prevzatý z francúzštiny. Dnes sa – aspoň v spomenutých časopisoch – ustálil výraz *tužidlo*. Bežne funguje v dvojslovných a viacslovných pomenovaniach rozličného typu, napr. *tónovacie tužidlo, tužidlo na mastné vlasy, penové tužidlo so zosilneným účinkom.*

Termín *krasočesanie* bol utvorený analogickým spôsobom ako mnohé iné slová so začiatočnou zložkou *kraso-*, napr. *krasokorčuľovanie, krasojazda, krasopis, krasorečnenie.* V módnych časopisoch sa prestal používať, hoci zámerne pestovaný odbor, ktorý sa slovom *krasočesanie* pomenúval, naďalej existuje. V súčasnosti tu funguje už ustálené významovo priezračné dvojslovné pomenovanie so zhodným prívlastkom: *účesová tvorba.* Preteky, na ktorých sa predstavujú nové trendy účesov a nové línie (dennej i večernej) úpravy tváre, sa dostali do povedomia odbornej i laickej verejnosti pod názvom *majstrovstvá v účesovej tvorbe a dekoratívnej kozmetike.*

S návratom účesov módnych v prvej polovici 20. storočia sa do kozmetickej terminológie vracajú aj ich staršie pomenovania, napr. *mikádo* (= ženský účes z nakrátko ostrihaných vlasov), *pážací účes.*

S rozvojom kozmetickej starostlivosti sa oveľa viac ako v minulosti stávajú súčasťou kozmetickej terminológie prevzaté slová. Možno ich rozdeliť do troch hlavných skupín.

Prvú skupinu predstavujú pomenovania nových výrobkov, prípravkov, resp. kozmetických úkonov, ktoré zatiaľ nemajú výstižný slovenský ekvivalent a používajú sa zväčša v pôvodnej pravopisnej podobe. Patria sem napr. výrazy *antiperspirant, dermabrázia, face-lift.* Prvá časť slova *antiperspirant,* teda časť *anti-* s významom „proti" je prevzatá z gréčtiny, druhá časť – *perspirant,* prevzatá z latinčiny, má význam „kožné dýchanie". Ide o prípravok, ktorý má zabrániť vyparovaniu kože, teda znížiť, príp. zamedziť potenie. *Derma* (gréc. *derma* = koža) je prvá časť zložených slov označujúcich vzťah ku koži, *abrázia* (z latinčiny) je obrusovanie, odstraňovanie zrohovatenej, odumretej vrstvy kože, ktorého cieľom je získanie mladistvého vzhľadu pokožky. *Face-lift* (angl. *face* = tvár, *lift* = zdvíhanie) je plastická operácia kože na tvári, je to napínanie tváre.

Druhú skupinu tvoria výrazy, ktoré fungujú v jazyku už dávnejšie a popri inojazyčnom výraze sa používa aj ich slovenský ekvivalent. V textoch z tejto oblasti často paralelne fungujú obidva výrazy, resp. inojazyčný výraz je vysvetlený domácim: *peeling – biologické olupovanie kože, lotion – pleťová voda, adstringentná pleťová maska – sťahujúca pleťová maska.*

Do ďalšej skupiny zaraďujeme prevzaté slová s rozličným stupňom zdomácnenia. Ide o výrazy, pri ktorých proces zdomácňovania v pravopise i vo výslovnosti už pokročil, ale doteraz sa živo pociťuje pôvod slova, resp. doteraz je kolísanie, váhanie medzi jednotlivými podobami. Neterminologické pomenovanie elektrického sušiča vlasov sa v minulosti používalo v pôvodnej (t. j. nemeckej) pravopisnej podobe *föhn*. Dnes sa táto staršia pravopisná podoba už v literatúre z tejto oblasti prestala používať a nahradila ju podoba tohto slova prispôsobená výslovnosti: *fén*. V KSSJ sa uvádzajú obidva varianty, na prvom mieste zdomácnená podoba *fén*. Spojenie *make-up* bolo v minulosti módne. Označovala sa ním (a doteraz sa ním aj označuje) kozmetická úprava tváre, resp. prostriedok na túto úpravu. Za posledných dvadsať rokov sa tento (v minulosti nie veľmi odporúčaný) termín v jazyku ustálil. V SSJ sa toto slovo, pochopiteľne, ešte neuvádza, v Slovníku cudzích slov (ďalej SCS) sa uvádza v pôvodnej, anglickej pravopisnej podobe písanej so spojovníkom. V takejto podobe je slovo *make-up* zachytené aj v Pravidlách slovenskej výslovnosti (ďalej PSV). V KSSJ sa podoby *make up* (bez spojovníka) a *mejkap* uvádzajú ako pravopisné varianty, čo svedčí o tom, že pri pravopise týchto slov sa aj dnes zreteľne prejavuje kolísanie. Poradie variantov odzrkadľuje proces zdomácnenia tohto slova. V literatúre z tejto oblasti sa uvádza vo všetkých troch pravopisných variantoch v spojeniach *denný/večerný/slávnostný make-up, make up* i *mejkap* (bližšie Jacko, 1989).

Rovnako pokročila aj adaptácia anglického slova *spray*, ktoré sa dnes už takmer jednotne používa v zdomácnenej podobe *sprej* a skoro vytlačilo v minulosti odporúčanú náhradu tohto anglicizmu – domáce slovo *rozprašovač* (porov. Ivanová–Šalingová, 1971, Odaloš, 1989, Hegerová, 1989 b). V SSJ sa slovo *sprej* ešte neuvádza, v SCS sú zachytené pravopisné varianty *spray* i *sprej*. V KSSJ sú tieto pravopisné varianty vzhľadom na stupeň zdomácnenia uvedené už v opačnom poradí: *sprej, spray*.

Doteraz rozkolísaný je i pravopis a výslovnosť slova *parfum* (porov. Ondrejovič, 1989, Hegerová 1989 a, Pisárčiková 1989, Ondrejovič 1990). Ako uvádzajú PSV i KSSJ, slovo *parfum* má v slovenčine viacero výslovnostných variantov. Tzv. vyššiemu štýlu sa pripisuje výslovnosť, ktorá nadväzuje na pôvodné francúzske znenie – *parfőm*. Z písanej podoby vychádza výslovnosť *parfüm*. Vzhľadom na veľkú mieru zdomácnenia sa v bežnej reči pripúšťa i výslovnosť podľa nezmenenej písanej podoby – *parfum* (podobne ako *bufet, busta*). Takto so samohláskou *u* sa vyslovujú aj ďalšie slová súvisiace s výrazom *parfum: parfuméria, parfumovať, naparfumovaný* atď. Novšie sa vo výslovnosti a pravopise presadzuje aj podoba *parfém*. Kodifikačné príručky ju však nepripúšťajú.

Možno konštatovať, že ustálené nie sú ani niektoré novšie pôvodné domáce termíny z tejto oblasti. Paralelne fungujú – a to i v rámci jedného časopisu – napr. spojenia *očné tiene* i *očné odtiene* (= farby rozličnej konzistencie na

zvýraznenie očných viečok). Z dvojice *tieň/odtieň* sa v časopisoch venovaných kozmetike oveľa častejšie používa podoba *tieň*. Zdá sa, že sa ustáli ako označenie tohto výrobku a získa terminologickú platnosť.

Striedavo sa používajú aj pomenovania *mihalnice* a anatomické termíny *riasy, riasnice*. Farba na zvýraznenie mihalníc, ktorá sa predáva najčastejšie tekutá v puzdre so štetinovou kefkou, má až štyri názvy: *špirála* (= motivovaný balením výrobku), *maskara* (= písané aj v pôvodnej pravopisnej podobe *mascaro* a *mascara*), *tuš na riasy* a *riasenka*. Posledný z nich je mechanickým aplikovaním českého výrazu *řasenka*. Najfrekventovanejší je názov motivovaný jeho balením – *špirála*, ktorý má predpoklady ustáliť sa ako jediné pomenovanie tohto výrobku. Názov pomôcky na nakrúcanie vlasov – *kulma* – sa v KSSJ hodnotí ako hovorové zastarávajúce slovo. V praxi časopisov z tejto oblasti sa však výrazy *kulma, kulmovať, nakulmovať* používajú ako jediné označenie tohto výrobku. Ich synonymné pomenovania *ondulovačka, ondulovať, naondulovať* sme v časopisoch a publikáciách posledného obdobia nenašli. Zdá sa, že slová, ktoré akoby zastarávali, sa v súvislosti s novou vlnou účesov znova dostávajú do centra pozornosti.

Do poslednej skupiny zaraďujeme prevzaté výrazy, ktoré sa už dôsledne používajú v adaptovanej, zdomácnenej podobe. Ich pôvodná pravopisná podoba už nie je živá a jej použitie sa kvalifikuje ako chyba proti pravopisnej ustálenosti. Tak sa v slovenčine napr. ustálili výrazy *rúž, dezodorant*. Pomenovanie kozmetického prostriedku na odstraňovanie pachov bolo v minulosti dosť rozkolísané: používali sa podoby *dezodorant/deodorant/desodorant/deodorans* (Ivanová–Šalingová, 1971, Hegerová, 1989 b). Podoba *dezodorant*, v ktorej je dnes názov tohto výrobku ustálený, sa uvádza aj v KSSJ.

V súčasnosti používané termíny z oblasti kozmetiky možno z formálnej stránky rozdeliť do dvoch základných skupín: na jednoslovné a viacslovné pomenovania. V dvojslovných a viacslovných názvoch je najčastejšie zastúpený kongruenčný typ, t.j. pomenovania, v ktorých sa ako rozlišovací prvok používa zhodný prívlastok, resp. zhodné prívlastky. Určovanými členmi týchto pomenovaní sú – rovnako ako v minulosti – substantívne názvy základných kozmetických prípravkov a materiálov, resp. častí ľudského tela.

Základné termíny z tejto oblasti sa doteraz veľmi nezmenili. S rozvojom kozmetickej starostlivosti sa však začali používať výrazy prevzaté z iných oblastí, napr. *balzam, tieň, emulzia, sprej, pena, želé*. Znova ide o veľmi všeobecné pomenovania: nešpecifikujú typ prípravku, spôsob použitia, farbu, účel a iné vlastnosti, preto v odborných publikáciách zvyčajne fungujú ako súčasť dvojslovných a viacslovných pomenovaní: *želé* – rôsolovitý kozmetický prípravok: *balzam* – voňavá hojivá masť; *emulzia* – kvapalina jemne rozptýlená v inej kvapaline (s ktorou sa nezlučuje; výklady podľa KSSJ): *balzam na ruky/vlasy, hydratačná/výživná emulzia, čistiace želé*.

Určujúcim členom dvojslovných pomenovaní je zhodný prívlastok vy-

jadrený prídavným menom, ktorý spresňuje určovaný člen. Prívlastkom sa zvyčajne špecifikuje typ pleti, vlasov: *mastná/suchá/zmiešaná/starnúca pleť, jemné/hrubé vlasy,* resp. ich kvalita: *lámavé/poškodené/zdravé vlasy.* Inokedy sa ním bližšie určuje farba vlasov: *hnedé/hrdzavé, prešedivené vlasy.* Špecifikuje sa aj spôsob úpravy účesu: *tlačené vlny* (= vlny z mokrých vlasov sa hrebeňom sformujú do žiadaného tvaru), kladný alebo záporný vzťah k účesu: *nositeľný/nenositeľný účes,* resp. miesto alebo čas použitia: *koktailový/spoločenský/denný/večerný účes.* Prívlastok často špecifikuje aj určenie prípravku: *hydratačný/adstringentný/výživný krém, očný tieň, regeneračný krém, masážny prípravok, čistiaca emulzia, telové mlieko, kúpeľová soľ, čistiace želé* alebo jeho účinok: *liečivý krém, upokojujúci zábal, sťahujúca maska.* Inokedy sa ním spresňuje materiál, ktorý výrobok obsahuje, príp. z ktorého je vyrobený: *žĺtková/medová/žĺtkovo-medová maska, otrubový/minerálny/bylinkový kúpeľ.* Prívlastkom sa spresňuje aj konzistencia prípravku: *emulzné/suché líčidlá* a spôsob používania: *podkladový/tónovací krém.*

Okrem dvojslovných termínov so zhodným prívlastkom sú v dnešnej kozmetickej terminológii rozšírené aj trojslovné názvy s dvoma zhodnými prívlastkami. Druhý zhodný prívlastok často špecifikuje konzistenciu prípravku: *emulzné mastné líčidlá, krémové/práškové očné tiene, gelová výživná maska; upokojujúca/sťahujúca/olupovacia/hydratačná penová maska, antiseptická pleťová voda.* Inokedy spresňuje zloženie prípravku, resp. spôsob jeho balenia: *otrubový liečivý kúpeľ, sprejová pleťová maska, ceruzkové očné tiene,* príp. iné vlastnosti výrobku: *transparentný podkladový krém.*

V publikáciách z tejto oblasti sú časté aj viacslovné pomenovania, ktoré tvorí zhodný prívlastok + určovaný člen + (rozvitý) nezhodný prívlastok. Zhodným prívlastkom sa špecifikuje zloženie, resp. určenie výrobku, (rozvitý) nezhodný prívlastok ho bližšie spresňuje: *vitamínový krém s rastlinným extraktom, pleťová voda na mastnú/suchú/normálnu pleť, pleťová maska s včeľou materskou kašičkou, krémová/prášková farba na líca, výživný krém s biologicky aktívnymi látkami, gelová maska na mastnú pleť, pleťová maska s gáfrom, výživný krém s albumínom, výživný krém s včeľou materskou kašičkou, kúpeľové prísady z rastlinných výťažkov, hydratačný krém s rastlinným extraktom, vlasový krém s regeneračným účinkom.*

Zriedkavé nie sú ani pomenovania, ktoré tvorí určovaný člen + (rozvitý) nezhodný prívlastok: *strih na ježka, krém na očné vrásky, maska z ovsených vločiek, zábal z piešťanského bahna, zábal s výživným krémom.*

Na odlíšenie jednotlivých druhov výrobkov pochádzajúcich od rozličných výrobcov sa pri označovaní sérií kozmetických prostriedkov vo veľkej miere uplatňujú aj vlastné mená, ktoré fungujú ako značky. Séria výrobkov Ústavu lekárskej kozmetiky v Bratislave sa predáva pod značkou *Cosmed,* ktoré tvoria prvé slabiky slov *kozmetika* a *medicína* (prvá slabika slova *kozmetika* sa použila v polatinčenej podobe *cos-*). Výrobky obsahujúce včeliu materskú

kašičku sa predávajú pod značkou *Apiko.* Výraz je motivovaný latinským slovom *apis,* čo po slovensky značí „včela", a prvou slabikou slova *kozmetika.* Výrobky obsahujúce bahno z piešťanských kúpeľov majú značku *Balneta;* motiváciu tohto slova takisto možno nájsť v latinskom slove *balnea,* čo v preklade znamená „kúpele". Aj značka ďalšej série prípravkov na ošetrenie pleti – *Amica* – je ľahko dešifrovateľná: latinské slovo *amica* znamená „priateľka". Pôvod značky bylinkovej série prípravkov – *FYTO* – je v gréčtine, kde slovo *fyto* má význam „rastlina, rastlinný".

Z á v e r. Najväčší pohyb je pri preberaní inojazyčných názvov kozmetických prípravkov, resp. úkonov. Ide o pomenovania preberané v pôvodnej pravopisnej podobe a týkajúce sa predovšetkým lekárskej kozmetiky *(dermabrázia, face-lift),* o termíny fungujúce paralelne v pôvodnej pravopisnej podobe i ako domáci ekvivalent prevzatého slova *(After Sun Milk – mlieko po opaľovaní),* o termíny používané v pôvodnej i adaptovanej podobe *(make up* i *mejkap)* alebo už len v zdomácnenej podobe *(dezodorant),* pri ktorých použitie pôvodnej, inojazyčnej podoby kodifikačné príručky hodnotia ako odklon od normy.

Nie všetky novšie pôvodné termíny sú ustálené *(tieň, odtieň),* niektoré pôvodne zastarávajúce pomenovania sa vracajú do slovnej zásoby slovenčiny *(kulma, mikádo).*

Rovnako ako v minulosti sa popri jednoslovných názvoch používajú aj dvojslovné a viacslovné pomenovania so zhodnými i nezhodnými prívlastkami. Rozširuje sa najmä skupina viacslovných názvov rozličného typu. Na odlíšenie sérií výrobkov od rozličných výrobcov sa využívajú vlastné mená fungujúce ako značky. Často sú motivované latinskými alebo gréckymi slovami.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

HEGEROVÁ, K.: Sprej a dezodorant. Rozhlasová jazyková poradňa. 24. 11. 1989 (a).

HEGEROVÁ, K.: Parfum. Rozhlasová jazyková poradňa. 3. 11. 1989 (b).

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Z terminológie osobnej kultúry. Kultúra slova, 5, 1971, s. 335–345.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.

JACKO, J.: Pravopis a výslovnosť slov džersej a mejkap. Slovenská reč, 54, 1989, s. 255–256.

KRÁĽ, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 626 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 2. vyd. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1989. 592 s.

ODALOŠ, P.: O pravopise slov display/displej a spray/sprej. Slovenská reč, 54, 1989, s. 62–63.

ONDREJOVIČ, S.: Parfum – parfém a parfuméria. Slovenská reč, 54, 1989, s. 318–320.
ONDREJOVIČ, S.: Výraz parfum/parfém a sociolingvistický výskum. Slovenská reč, 55, 1990, s. 304–308.
PISÁRČIKOVÁ, M.: Slovo parfum v slovenčine. Slovenská reč, 54, 1989, s. 318–320.
Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–68. 6 zv.

DISKUSIE

K otázke písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch

IMRICH HORŇANSKÝ

1. Charakteristickým príznakom písomnej formy geografických názvov je prítomnosť veľkých začiatočných písmen v názve, prípadne aspoň v jednom slove názvu. Týmto príznakom sa táto skupina vlastných mien, ale nielen ona, formálne odlišuje od apelatívnej časti slovnej zásoby. V prípade viacslovných geografických názvov sa slovenčina zaraďuje do skupiny jazykov, ktoré vo viacslovných geografických názvoch píšu s veľkými začiatočnými písmenami v istých prípadoch všetky plnovýznamové slová a v istých prípadoch iba niektoré slová. Spoločenská prax osobitne sleduje najmä súbor pravidiel, ktoré regulujú toto písanie veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch, a najmä stupeň logických vzťahov v týchto pravidlách. Podrobný rozbor tohto súboru pravidiel písania veľkých písmen ukazuje na problémy vyplývajúce z nejednoznačného definovania pravidiel a na ťažkosti, ktorých dôsledky doliehajú na spoločenskú prax.

2. Je samozrejmé, že dôsledky tohto jednoznačne nezregulovaného stavu zvýšenou mierou negatívne vplývajú na kartografickú prax. Kartografická aktivita je dvakrát zainteresovaná na riešení problému písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch. Raz v etape štandardizácie tej časti geografického názvoslovia, ktorej štandardizácia patrí do kompetencie Slovenského úradu geodézie a kartografie. Druhý raz v etape výberu a umiestňovania geografických názvov do zostavovateľského, resp. kartografického originálu mapy, keď je aktuálna úloha kriticky prehodnotiť podozrivé formy geografických názvov, ktoré ma kartograf k dispozícii, a porovnať ich so správnymi formami, a to aj v prípadoch, keď kompetencia na ich štandardizáciu patrí inej inštitúcii.

3. Zásady písania veľkých písmen v geografických názvoch sú uvedené v § 53, odsek III–B Pravidiel slovenského pravopisu (1970, s. 38–39; ďalej iba PSP). Pri aplikácii týchto zásad v praxi je používateľ slovenského jazyka

dvakrát postavený pred úlohu rozhodovať sa, nevie ju však jednoznačne vyriešiť a to vo svojom dôsledku vedie k rozkolísanosti, k nejednoznačnosti a k rozpakom pri písaní veľkých písmen v spoločenskej praxi.

3.1. V ods. III–B PSP uvedené príklady písania viacslovných geografických názvov v tvare nezhodného prívlastku majú väčšinou na prvom mieste názvu druhové meno v 1. páde s malým začiatočným písmenom a na druhom mieste vlastnú propriálnu zložku názvu v 2. páde s veľkým začiatočným písmenom, napr. *ulica Partizánov, námestie Mieru, sad Slobody.* Ale uvedené sú aj také príklady, ktoré možno z hľadiska zásad písania veľkých začiatočných písmen v geografickom názve pokladať za opačné, napr. v ods. B/5 *Trať družby,* v ods. F *Divadlo mladých.* Zdôvodnenie takéhoto diferencovaného postupu pri písaní veľkých písmen v PSP nie je. Rozpaky a rozkolísanosť spoločenskej praxe neodstraňuje ani snaha po dodatočnom umelom delení geografických objektov na dve skupiny s odporúčaným diferencovaným písaním veľkých písmen v ich názvoch. Takéto delenie geografických objektov je vždy umelé a vykonštruované. Ťažkosti pri aplikácii týchto zásad PSP potvrdzuje aj veľká rozkolísanosť v písaní veľkých písmen v zložených geografických názvoch tohto typu v masovokomunikačných prostriedkoch (napr. *most Hrdinov Dukly, most hrdinov Dukly, Most Hrdinov Dukly, Most hrdinov Dukly*).

3.2. V ods. III v časti B/5 PSP uvedený spôsob písania veľkých písmen v geografických názvoch, napr. *Kysucké Nové Mesto, Malá Lehota, Oravský Biely Potok, Bratislava–Nové Mesto* (obce, resp. časti obcí), v porovnaní so spôsobom písania ďalších názvov z tejto časti, ale aj z iných častí tohto odseku, napr. *Veľký voz* (súhvezdie), *Slovenský raj* (orografická jednotka), *Spojené štáty americké* (štát), *Západoslovenský kraj* (administratívna jednotka), *Pyrenejský poloostrov* (geografický objekt), *Demänovská jaskyňa* (prírodný útvar), *Suezský prieplav* (vodný objekt), *Pod hájom* (pole), *námestie Mieru* (vnútromestský objekt), umožňujú čitateľovi doplniť a spresniť zásady, ktoré sa uvádzajú na s. 41–42 PSP a ktoré regulujú spôsob písania veľkých písmen: Vo viacslovných geografických názvoch sa s veľkým začiatočným písmenom píšu:

a) v prípade pomenúvaných obcí a častí obcí všetky plnovýznamové slová,

b) v prípade všetkých zvyšných pomenúvaných geografických objektov iba jedno slovo z geografického názvu, najčastejšie v poradí prvé, napr. *Rybárska brána,* ktorým môže byť aj neplnovýznamové slovo, napr.: *Za záhradkami,* ale môže to byť v poradí aj druhé slovo, napr.: *námestie Mieru,* prípadne tretie slovo, napr. *chrám sv. Trojice.*

Prípady, keď do geografického názvu vstupujú propriá, pre našu úvahu nie sú podstatné, napr. *Severná Dvina, Závada pod Čiernym vrchom, Francúzska rovníková Afrika, Pod Zoborom.*

Z príkladov uvedených v PSP nie je v zhode so zásadami písania veľkých

začiatočných písmen vo viacslovných geografických názvoch názov *Čierna Hora* (štát). Malo by byť *Čierna hora.*

Logicky je ťažko zdôvodniteľné písanie viacslovných názvov obcí a častí obcí všetkými veľkými začiatočnými písmenami, napr.: *Studený Potok, Teplý Vrch, Štrbské Pleso, Čierna Hora,* ale viacslovného názvu vodného toku, jazera, kopca, samoty, osady a i. iba s jedným veľkým začiatočným písmenom v geografickom názve, napr. *Studený potok, Teplý vrch, Štrbské pleso, Čierna hora.* Najväčšie váhanie, nejednoznačnosť a problémy vznikajú v prípade zaraďovania pomenovaného sídelného geografického objektu do kategórie častí obcí alebo do kategórie samôt, osád a kopaníc. Problém je skomplikovaný ešte tým, že zaradenie geografického objektu do príslušnej kategórie nie je definitívne, ale sa časom môže meniť. Z časti obce sa môže stať obec, ale môže byť premenená aj na samotu a pod. Preradenie geografického objektu do inej kategórie objektov môže so sebou priniesť zmenu písomnej formy (nie ústnej) geografického názvu, o tom však spoločenská prax nemusí byť informovaná dostatočne rýchlo a dostatočne zreteľne. Inú komplikáciu spôsobuje nevyhnutnosť skúmať časovú postupnpsť pomenovacieho procesu objektov, napr.: 1. *Teplý vrch* (kopec), 2. *Teplý Vrch* (obec), 3. prípadná vodná nádrž v súčasnosti projektovaná *Teplý Vrch* (ak je na vodnú nádrž prenesený názov obce) alebo aj *Teplý vrch* (ak je na vodnú nádrž prenesený názov kopca). Ale ak je z časového hľadiska primárny názov obce, napr. *Liptovská Osada,* pri prenesení názvu na budovanú vodnú nádrž a pod. nový geografický objekt bude mať iba podobu *Liptovská Osada.*

4. O tom, že aplikácia zásad písania veľkých začiatočných písmen vo viacslovných geografických názvoch je náročná, svedčí aj rozbor štandardizovaných geografických názvov viacerých zoznamov, na ktorých tvorbe participovali aj jazykovedci. Napriek tomu, že väčšina geografických názvov uvedených v skúmaných zoznamoch je predstavená vo forme súhlasnej s týmito zásadami, sú vyexcerpované aj početné prípady porušovania zásad.

4.1. V Geografickom názvosloví základnej mapy ČSSR (1977) sú o. i. štandardizované geografické názvy *Veľký Príslop* (vrch), *Veľký Polom* (vrch), *Malá Kopa* (vrch), *Malý Polom* (vrch). Slová *príslop, polom* a *kopa* sú apelatíva, a preto by mali byť v týchto geografických názvoch štandardizované podľa zásad s malými začiatočnými písmenami.

4.2. V Geografickom názvosloví základnej mapy ČSSR (1981) sú okrem iného štandardizované geografické názvy *Starý Prievoz* (rekreačná oblasť), *Vyšný Močiar* (samota), *Dolné Kopanice* (samota), *Dolná Vrbina* (samota), *Dolná Slatinka* (samota), *Dolná Riečka* (samota), *Horná Riečka* (samota), *Horná Slatinka* (samota), *Horné Mlynce* (samota), *Krásna Hôrka* (hrad), *Belušské Slatiny* (samota), *Sivý Kameň* (hrad), *Sivá Brada* (kúpele), *Ostrý Kameň* (hrad), *Nižný Močiar* (samota), *Nové Vinohrady* (hospodársky dvor)

Malé Riečky (samota), *Malý Prievoz* (samota), *Dolné Paseky* (samota), *Devínske Jazero* (samota), *Čierna Voda* (samota) a *Horné Paseky* (samota). Ani v jednom prípade nejde o časť obce, a teda druhové meno v názve by podľa zásad písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch malo byť s malým začiatočným písmenom, lebo zároveň nie je splnená ani ďalšia podmienka, aby išlo o derivát iného, ale súvisiaceho názvu geografického objektu. Podobne v rozpore so zásadami písania veľkých začiatočných písmen vo viacslovných názvoch sú v Geografickom názvosloví základnej mapy ČSSR (1979) štandardizované názvy *Dolina mládeže* (hon), *Veľká Baňa* (vrch), *Ostrov kormoránov* (hon).

4.3. V Statistickom lexikone obcí ČSSR 1982 (1984) sú uvedené okrem iného takéto názvy základných sídelných jednotiek (teda geografických sídelných objektov o jeden stupeň hierarchicky nižších než časti obce): *Veľké Pasienky* (obec Lučenec), *Dolné Dráhy, Horné Dráhy* (o. Palárikovo), *Sídlisko Mier* (o. Bánovce n. Bebravou), *Okšov Mlyn* (o. Prašice), *Horné Sady,* ale aj *Dolné sady* (o. Trnava), *Suchá Hora,* ale aj *Tlstá hora* (o. Ružomberok), *Sad Pionierov* (o. Lučenec), *Červená Skala* (o. Fiľakovo), *Domanižská Lehota* (o. Domaniža), *Dolný Salaš* (o. Púchov), *Vidova Vieska* (o. Stránska), *Suchý Jarok* (o. Humenné), *Veľká Poľana* (o. Stakčín), *Jozefova Pusta* (o. Slanské Nové Mesto), *Levočský Potok* (o. Spišská Nová Ves). V týchto prípadoch by sa druhové meno v názve malo podľa zásad písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch písať s malým začiatočným písmenom, lebo ani v týchto názvoch nie je preukázaná spojitosť s názvami iných objektov, ktorá by mohla zapríčiniť písanie všetkých veľkých začiatočných písmen.

V súvise s týmito početnými prípadmi základných sídelných jednotiek v Statistickom lexikone obcí ČSSR 1982 (1984) je v kategórii častí obcí iba výnimočne doklad na rozpor so zásadami písania veľkých písmen vo viacslovných geografických názvoch, napr. *Ladislavov dvor* (obec Levice) by malo byť *Ladislavov Dvor.*

4.4. V Oblastnom cestovnom poriadku (1989) sú zachytené viaceré podoby názvov železničných staníc, ktoré sú v rozpore so zásadami písania veľkých začiatočných písmen vo viacslovných geografických názvoch (ani v týchto prípadoch nejde o názvy obcí ani častí obcí): *Popradské Pleso, Nová Polianka, Tatranská Polianka, Tatranské Zruby, Pekná Vyhliadka, Skalnaté Pleso, Devínske Jazero, Tretí Hámor.* Ale už v súlade so zásadami sú v Oblastnom cestovnom poriadku (1989) uvedené ďalšie názvy, napr.: *Lomnický štít, Harmanecká jaskyňa, Humenné mesto, Komárno škola, Danielov dom* (na rozdiel od tejto podoby je v abecednom zozname odlišne *Danielov Dom).*

4.5. V publikácii Jména států a jejich územních částí (1981) sú v slovenskej časti názvov tiež prípady nesúladu zásad písania veľkých začiatočných písmen vo viacslovných geografických názvoch so štandardizovanými názvami. Geografický názov *Pobrežie Slonoviny* (republika) by mal byť *pobrežie Slonoviny.* Názov *Nový Južný Wales* (štát v Austrálii) by mal byť *Nový južný Wales,*

podobne ako je *Nemecká spolková republika* alebo *Francúzske južné územia* (*južný Wales* nie je názov administratívnej jednotky). Geografické názvy územných častí štátu *Ostrov Petra I.* (zámorské územie), *Ostrov princa Eduarda* (provincia), *Ostrovy Koralového mora* (zámorské územia) by mali mať podobu *ostrov Petra I., ostrov princa Eduarda, ostrovy Koralového mora.* V súlade so zásadami sú v publikácii Jména států a jejich územních částí (1981) štandardizované geografické názvy *Svätá Lucia* (združený štát), *Svätý Vincent* (združený štát), *Svätá Helena* (zámorské územie). Na rozdiel od tohto tvaru geografických názvov sú všetky názvy kaplniek a kostolov v Geografickom názvosloví základnej mapy ČSSR (1981) štandardizované v podobe *sv. Alžbeta, sv. Anna, sv. Ján* a pod., čo je v rozpore so zásadami.

5. Dlhodobo problémovou oblasťou aplikácie PSP s osobitne záporným dosahom na kartografickú tvorbu je písanie veľkých začiatočných písmen v dvojslovných a viacslovných geografických názvoch. Návrh textovej časti pripravovaných Pravidiel slovenského pravopisu predstavuje oproti doterajšiemu stavu síce progresívny krok, ale napriek tomu navrhované riečenie neodstraňuje všetky problémové sféry. Navrhované novelizované zásady riešia problém uvedený v ods. 3.1 príspevku, ale problém preberaný v ods. 3.2 sa posúva bez riešenia do ďalšieho obdobia. Je reálny predpoklad, že aj v budúcnosti bude používateľ slovenčiny v určitých situáciách na rozpakoch, ako aplikovať príslušné zásady, a teda v určitom rozsahu bude doterajšia rozkolísanosť pokračovať i s jej negatívnym vplyvom na kartografickú tvorbu.

Navrhujeme prijať a v Pravidlách slovenského pravopisu zakotviť zásadu jednotného písania veľkých začiatočných písmen všetkých plnovýznamových slov v geografických názvoch vo všetkých pípadoch. Týmto postupom by sa odstránila nejednotnosť i váhanie pri zaraďovaní geografických objektov do jednej z dvoch rozhodujúcich kategórií geografických objektov s diferencovaným písaním veľkých začiatočných písmen. Prijatím navrhovaného postupu by slovenčina dospela k zhode s pravopisom veľkej skupiny európskych jazykov v oblasti písania začiatočných písmen viacslovných geografických jazykov (dánčina, angličtina, nemčina, turečtina, francúzština, gréčtina a i.).

Slovenský úrad geodézie a kartografie
Bezručova 7, Bratislava

LITERATÚRA:

Geografické názvoslovie základnej mapy ČSSR 1:50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky. 1. Názvy nesídelných geografických objektov. Stredoslovenský kraj. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1977.

Geografické názvoslovie základnej mapy ČSSR 1:50 000 z územia Slovenskej socialistic-

kej republiky. 1. Názvy nesídelných geografických objektov. Západoslovenský kraj. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1979.

Geografické názvoslovie základnej mapy ČSSR 1:50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky. 2. Názvy sídelných geografických objektov. Bratislava, Slovenský úrad geodézie a kartografie 1981.

Jména států a jejich územních částí. Praha – Bratislava, Český úřad geodetický a kartografický a Slovenský úrad geodézie a kartografie 1981.

Oblastný cestovný poriadok 1989–90, časť 3. Praha, Nakladateľstvo dopravy a spojov 1989.

Pravidlá slovenského pravopisu. 10. zrevidované vydanie. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1982. Díl 2. Vydal FSÚ v spolupráci s ČSÚ a SSÚ a Ministerstvami vnútra ČSR a SSR, Praha 1984.

Poznámka redakcie

Autor príspevku o písaní veľkých písmen, ktorý uverejňujeme v tomto čísle Kultúry slova, má veľmi blízky vzťah k nastolenej problematike už zo svojej funkcie. Preto je prirodzené, že uvádza konkrétne a veľmi aktuálne prípady. Ale už zo sledu jeho úvah i zo súpisu citovanej literatúry vidieť, že síce kritizuje riešenia v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953, ale zároveň uvádza i konkrétne príklady z praxe, najmä zo stavu v Geografickom názvosloví základnej mapy ČSSR, ktoré nie sú vždy v zhode s kodifikáciou z r. 1953. Ale tým zároveň naznačuje vývinovú líniu vedúcu k riešeniam v kodifikácii z r. 1991.

V tejto novej kodifikácii sa predkladajú niektoré nové zásady a pravidlá riešenia založené predovšetkým na doterajších skúsenostiach jazykovedcov i zostavovateľov máp. Predovšetkým sa nerozlišuje medzi určovaným a určujúcim slovom vo viacslovných názvoch ulíc, námestí a verejných priestranstiev (dosiaľ sa s veľkým začiatočným písmenom písalo určujúce slovo bez ohľadu na poradie v danom názve, napr. *Pyrenejský polostrov* i *polostrov Pyrenejský*). Ustaľuje sa jednotné písanie s veľkým písmenom na začiatku, vychádzajúc zo skúseností, že takéto názvy sú spravidla slovosledne ustálené, a teda kodifikuje sa typ *Mierové námestie* i *Námestie mieru, Pyrenejský polostrov* i *Ostrov sv. Heleny.*

Ponecháva sa osvedčená zásada písať v názvoch obcí s veľkým začiatočným písmenom všetky plnovýznamové slová (analogicky s písaním názvov osôb). Teda napr. *Spišská Nová Ves, Nové Mesto nad Váhom.* Vychádza sa tu z poznatku, že druhové mená v takýchto menách často strácajú pôvodný význam: *ves* už nie je dedina, *hôrka* nie je malá hora, *potok* nie je vodný tok. To sa výhodne už oddávna využíva aj na rozlíšenie názvu mesta od názvu geografického objektu prírodného charakteru: *Studený potok* proti *Studený Potok,* ale aj *Pobrežie slonoviny* ako názov fyzického útvaru, *Pobrežie Slonoviny* ako názov štátu.

Neistota môže byť aj v novej kodifikácii o tom, čo je názov obce, ale najmä časť mesta alebo obce a čo je ich administratívna časť. Kritériom by mala byť skutočnosť, či ide o pomenovanie ľudského sídla, sídelného objektu. Podľa tohto kritéria sa píšu s veľkými začiatočnými písmenami v obidvoch slovách aj názvy samôt, niekedy aj hradov. Napr. *Starý Prievoz, Vyšný Močiar, Ostrý Kameň.* A tak by sa mal písať aj I. Horňanským uvádzaný príklad *Ladislavov Dvor.*

Pravda, niektoré názvy sa odchyľujú od prijatých zásad. Ale pri týchto odlišnostiach treba vychádzať z potreby významovo rozlíšiť dva inak zhodné názvy. Tak síce píšeme pomenovanie *Čierna hora* ako názov skutočnej hory, ale *Čierna Hora* ako názov republiky v Juhoslávii. Podobne (ako sme už uviedli) *Pobrežie slonoviny,* ale *Pobrežie Slonoviny* ako názov štátu. Je to vlastne taká zásada rozlišovania ako pri písaní názvov ľudských sídiel typu *Studený Potok.*

I. Horňanský dobre upozorňuje na špecifický problém pomenúvania geografických objektov podľa už jestvujúceho názvu iného objektu. Konkrétne ide o názvy železničných staníc (ale dodajme, že aj zastávok v mestskej hromadnej doprave). Spravidla sa názov stanice zhoduje s názvom mesta či obce, ba niekedy aj samoty *(Devínske Jazero),* no niekedy je stanica určená blízkosťou k nejakému objektu, napr. budove alebo ulici: *Komárno-škola, Banská Bystrica-mesto, Mierové námestie, Slávičie údolie, Bajkalská ulica.* Sem patrí aj *železničná stanica Lomnický štít.* Je samozrejmé, že takéto bližšie určenie sa píše podľa jeho charakteru.

To isté platí aj pre názvy priehrad: môžu byť bližšie určené názvom geografického útvaru *(Priehrada Čierny vrch),* ale aj názvom sídelného objektu *(Priehrada Liptovská Osada).*

Ks

ROZLIČNOSTI

Náboženstvo bahá'í – bahaizmus

Bahaizmus je jedno z najnovších náboženstiev. Založil ho r. 1863 Bahá' Ulla', ktorý sa vyhlásil za posledného v rade prorokov od Abraháma, Mojžiša cez Budhu, Ježiša až po Mohameda. Začína sa propagovať a šíriť aj u nás a s tým súvisia aj niektoré jazykové otázky.

Predovšetkým treba povedať, že výraz *bahá'í,* ktorý sa vyskytuje v spojeniach ako *náboženstvo bahá'í, vyznavači bahá'í, bahá'í vyznáva lásku,* sa do slovenčiny dostal cez anglické a nemecké texty. Vidieť to napr. aj na adrese *Bahá'í community of Bratislava.* Prirodzene, málokto si vie uvedomiť, že zakončenie *í* má vlastne taký význam ako slovenská prípona *-ov* alebo *-ovský* a že by sa teda malo hovoriť o *Baháovom* alebo *baháovskom náboženstve.* Je to zreteľnejšie, ak vysvetlíme, že zakončenie *í* je vlastne perzská koncovka privlastňovacieho zámena k menu osoby *Bahá' Ulla',* v ktorom *bahá* znamená krása a v druhom mene sa skrýva meno *Alah.* Hláska alebo skôr morféma *u* na začiatku druhého mena sa vzťahuje na prvé meno a naznačuje, že ide o podstatné meno. To, čo sa označuje apostrofom za samohláskou *á,* nie je niečo vynechané, ale zapisuje sa tak osobitná arabská či perzská hláska podobná českému rázu, ktorý sa vyslovuje na začiatku českých slov začínajúcich sa na samohlásku – *na ulici* (za informácie ďakujem dr. L. Drozdíkovi).

Ak od tvaru *bahá'í* chceme utvoriť pomenovanie náboženského smeru príponou *-izmus,* ako je to v slovenčine bežné, musíme predovšetkým zdôrazniť, že táto prípona sa pripája k základom zakončeným na spoluhlásku. Preto by prípadné koncové *á* (lebo to nám ostane, ak vynecháme privlastňovaciu príponu *í*) malo tiež odpadnúť a vznikla by podoba *bahizmus.* Za takýto postup by sa prihovárala analógia s odvodzovaním *Budha – budhizmus.* Treba si však uvedomiť, že táto analógia nie je úplne mechanická, lebo poznáme väčší počet pomenovaní smerov, predovšetkým však orientálnych náboženstiev, ktoré sú odvodené od základov zakončených na samohlásku. Napr. v prvom prípade *dada – dadaizmus,* v druhom prípade *lama – lamaizmus, Šiva – šivaizmus, Višnu – višnuizmus, hindu – hinduizmus, šin tako – šintoizmus.* Do tohto radu patrí aj *Bahá – bahaizmus.*

Treba konštatovať, že namiesto *náboženstvo bahá'í* máme písať a hovoriť *bahaizmus, vyznavač bahá'í* by mal byť *bahaista, spoločenstvo bahá'í* by malo byť *spoločenstvo bahaistov* alebo *bahaistické spoločenstvo.* Pritom v týchto slovách možno vynechať apostrof, ktorým sa pôvodne označovala osobitná fonéma. Možno ho vynechať preto, že touto osobitnou fonémou sa neodlišuje toto slovo od iného, v ktorom by už od pôvodu nebol apostrofom

vyznačovaný ráz. Písanie bez apostrofu je odrazom vyššieho stupňa adaptácie do slovenčiny. Rovnako možno namiesto dlhého *á* písať krátke *a*, ako je to v západoeurópskych jazykoch. Ani dlhé *á* tu nemá rozlišovaciu funkciu.

Ján Horecký

SPRÁVY A POSUDKY

Za docentkou Valériou Betákovou

Človek sa rodí, aby pracoval.
Človek sa rodí, aby miloval.
Človek sa rodí, aby zomieral.
(P. Bunčák)

V prvý augustový deň minulého roka opustila naše rady vysokoškolská učiteľka, vedecká pracovníčka, kolegyňa a priateľka doc. PhDr. Valéria B e t á k o v á, CSc. Odišla tak ako žila – tíško a skromne. Namiesto zdravice k životnému jubileu (narodila sa 28. septembra 1920) prichodí nám hľadať slová na rozlúčku. Nie je to ľahké, lebo pri odchode drahého a vzácneho človeka je v nás viac smútku ako slov. A doc. Betáková, ktorú sme nazývali jednoducho našou Valikou, bola skutočne vzácnym človekom: neskonale ľudská, priateľská, vždy ochotná pomôcť, poradiť. Napriek ťažkej operácii, ktorú prekonala pred dvoma rokmi, šírila okolo seba optimizmus, usilovne pracovala, akoby chcela dobehnúť všetko to, čo generácie pred ňou obchádzali, nedocenili. Hneď po skončení štúdia na Filozofickej fakulte v Bratislave sa začala orientovať na oblasť slovenskej jazykovedy. Popri niekoľkých teoretických štúdiách je pre slovenskú jazykovedu veľkým prínosom aj jej preklad Šafárikovho diela *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur* do slovenčiny.

Pri vyučovaní slovenčiny na stredných školách (v rokoch 1944–1956) neušlo jej pozornosti, že aj tá najdokonalejšia jazykovedná teória zostáva mŕtvou, ak sa vhodným spôsobom nesprístupní všetkým používateľom jazyka, najmä žiakom a študentom v školách. Po príchode na Vyššiu školu pedagogickú v Bratislave (1956) a neskôr na Pedagogickej fakulte UK sa s vervou začala orientovať na teóriu vyučovania slovenského jazyka a na oblasť jazykovej kultúry. Jej túžba počuť okolo seba krásnu ľubozvučnú slovenčinu ju priviedla aj do redakcie nášho časopisu hneď pri jeho vzniku. Zanechala tu po sebe desiatky príspevkov, ktorých cieľom bolo zvyšovať jazykovú kultúru slovenského národa. Pochopila pritom, že základy jazykovej kultúry treba klásť od detstva, preto ťažiskom jej úsilia bolo zdokonaľovanie vyučovania

slovenského jazyka v školách. Bez zveličovania možno povedať, že na Slovensku bola prvou priekopníčkou, ktorá položila teóriu vyučovania materinského jazyka na vedecký základ. Svedčia o tom nielen teoretické práce, napr. *Teória vyučovania slovenského jazyka, Didaktika materinského jazyka,* ale aj viacero učebníc slovenského jazyka a metodických príručiek pre učiteľov. Plným priehrštím odovzdávala svoje učiteľské umenie ďalším generáciám učiteľov slovenského jazyka, aby ich dobre pripravila na prácu v školách. Stovky učiteľov na ňu spomínajú a ešte dlho budú spomínať s láskou a vďakou.

Napriek mnohým knižným publikáciám, ktoré napísala, mala stále pocit, že pre krásu materinského jazyka a jeho vyučovanie treba urobiť ešte viac. Preto aj po odchode do dôchodku tvorivo pracovala ďalej. Láska k rodnému jazyku a k deťom zároveň ju nútili hľadať nové prístupy k vyučovaniu slovenčiny, pričom jej šlo o to, aby sa deti nebáli hodín slovenského jazyka, ale aby sa na ne tešili. Výsledkom tohto úsilia boli učebnice, ktoré sú priam ukážkou toho, ako možno vážne veci sprostredkovať hrou *(Cvičenia zo slovenského jazyka, Nebojme sa pravopisu).*

Pre slovenskú jazykovedu a pre teóriu vyučovania slovenského jazyka je veľkou stratou, že sa pero doc. Betákovej zastavilo uprostred vety. Nepodarilo sa jej dokončiť všetko, čo chcela. Ukázala nám však cestu, po ktorej treba kráčať, aby sme v mladých ľuďoch vypestovali taký krásny vzťah k rodnej reči, aký mala aj sama.

Preto nám prichodí na rozlúčku povedať:

Milá naša pani docentka, ďakujeme Ti za tvoj krásny vzťah k ľuďom a k práci. Vďaka nemu zostávaš s nami a v nás.

Anna Rýzková

36. Hviezdoslavov Kubín

V dňoch 27.–29. 9. 1990 sa v Dolnom Kubíne konal v poradí už 36. ročník Hviezdoslavovho Kubína – prehliadky najlepších recitátorov poézie a prózy i divadiel poézie.

V porovnaní s predchádzajúcimi ročníkmi možno v tomto roku konštatovať viacero zmien: súčasná ekonomická situácia sa odrazila už v trvaní podujatia, ktoré sa skrátilo o deň. Žiaľ, na úkor doznievania jednotlivých vystúpení. Hviezdoslavov Kubín sa zmenil aj z organizačnej stránky: v jednotlivých kategóriách súťaže jednotlivcov (4. kat. – poézia a próza – stredoškoláci; 5. kat. – vysokoškoláci a dospelí) sa neudeľovali prvé tri miesta (takéto hodnotenie vari ani nemohlo byť vždy celkom objektívne), ale vyhlasovali sa najlepší recitátori – laureáti Hviezdoslavovho Kubína – bez určovania ich poradia a bez ohľadu na súťažnú kategóriu. Nové bolo

aj udeľovanie Ceny diváka, ktoré viac ako doteraz stimulovalo spoluprácu javiska s hľadiskom. A napokon nové či staronové bolo aj obnovené vydávanie bibliofílií Hviezdoslavovho Kubína. Pod názvom *Ako bolo na počiatku* sa skrýval výber z tvorby troch básnikov: Thea H. Florina, ktorý edíciu založil a redigoval, Rudolfa Dilonga a Ignáca Grbáča-Orlova. Tvorbe posledných dvoch Oravcov sa v predchádzajúcom období venovalo len málo pozornosti.

Na 36. Hviezdoslavovom Kubíne sa teda udeľovalo menej cien. O to viac sa však uvažovalo, zvažovalo a hodnotilo. Hovorilo sa predovšetkým o problémoch súvisiacich s prípravou žiakov a študentov na túto prehliadku. Východiskom mnohých diskusií na hodnotiacich seminároch bola – a či mohla byť – štúdia Rudolfa Lesňáka uverejnená v Zápisníku 36. Hviezdoslavovho Kubína, ktorý účastníci dostali pri prezentácii. Pod názvom *Vyhliadky umeleckého prednesu detí a mládeže* (podľa zistení troch výskumov) rozobral autor tieto okruhy problémov: čitateľský záujem o literatúru a príčiny malého záujmu mládeže o poéziu, spôsoby podnecovania vzťahu k literatúre, zmysel a prednosti práce s prednesom a napokon učiteľské problémy s prednesom detí a mládeže (najmä nedostatok času učiteľov na túto prácu a ich odborná nepripravenosť, nedocenenie tejto práce školou, organizačné, technické i materiálne prekážky, malý záujem zo strany žiakov a študentov). Už tento autorov výpočet signalizuje, akými cestami a spôsobmi by sa malo ďalej uberať skvalitňovanie umeleckého prednesu detí a mládeže.

Pri umeleckom prednese mládeže je problematický predovšetkým výber vhodného textu, ktorému sa zrejme stále venuje málo pozornosti. Hoci na hodnotiacich seminároch zaznelo v minulých rokoch na túto tému dosť kritických slov, situácia sa v podstate vôbec nezmenila: naďalej sa recitovali texty určené skôr na tiché čítanie, resp. prednášali sa prináročné (a často pridlhé) ukážky, ktoré recitátori ani nemohli zvládnuť. Životné skúsenosti im zatiaľ nestačili na to, aby „pre stromy videli les", a tak kládli príslušný dôraz na jednotlivosti a často im unikal zmysel celého textu. Ak sme v minulosti mohli konštatovať, že prehrešky proti výslovnostnej norme boli skôr sporadické, tohto roku je pravda opačná. Preto by bolo treba pri príprave textov na prednes venovať viac pozornosti aj tejto oblasti (týka sa to predovšetkým prednášateľov z juhu a východu Slovenska).

Brilantných prednesov bolo o niečo menej: z 31 recitátorov (18 súťažilo vo 4. a 13 v 5. kategórii) bolo ocenených 7. Aj napriek tomu však pribudli nové objavné dramaturgie, nové výrazové prostriedky, inovované prednesy už recitovaných textov. Suverénna bola Jana Skořepová z Bratislavy (4. kat. – próza) s dobre vypracovaným textom (Richard Bach: *Príbeh Jonarhana Livingstona Seagulla)* a Magdaléna Matejková z Trenčína (4. kat. – poézia) s presvedčivým prednesom Lundkwistovho *Výberu z veršov.* V ich hodnotení boli diváci i porota vzácne jednotní: obidve získali titul *laureát Hviezdoslavovho Kubína* i *Cenu diváka.* Treťou a poslednou laureátkou sa stala Dagmar

Kováčová z Bratislavy (5. kat. – próza) s prednesom textu Rudolfa Slobodu *Jesenná (za to) silná láska.* Veľký divácky ohlas i Cenu diváka získal v 5. kat. umeleckého prednesu prózy Zdeno Suchý zo Žiaru nad Hronom (Ivan Otčenáš: *Môj svet je vidiek).* Za prednes poézie v rovnakej kategórii si túto cenu odniesla Beáta Marunová z Trenčína (Sylvia Plathová: *Lesbos*). Úspešná bola Kubínčanka Martina Kodríková (Arturo Giovannitti: *Chodec*), ktorá získala cenu MsNV Dolný Kubín, a Lucia Kolláriková z Bratislavy (Pavel Vilikovský: *Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch*); tá dostala Cenu Asociácie organizácií spisovateľov.

Na Hviezdoslavovom Kubíne súťažne vystúpili štyri divadlá poézie reagujúce na súčasné spoločenské dianie: tri z nich boli ocenené. Hlavnú cenu Osvetového ústavu získalo Divadlo poézie pri Mestskom kultúrnom stredisku Dolný Kubín za inscenáciu *Kto vysedí vajce (alebo Bezútešné čakanie na zamatové časy).* Cena Osvetového ústavu za osobité tvorivé postupy putovala do Zvolena. Dostalo ju Ex Divadlo 9 pri Okresnom osvetovom stredisku Zvolen za predstavenie *Uspávanka na prebudenie (alebo Ako si zapinkať s poéziou).* Po Cenu Zväzu divadelných ochotníkov na Slovensku si prišiel divadelný súbor Zádrapky pri Ľudovej škole umenia v Senici s inscenáciou *Epifánie.*

Dobrú úroveň mali nesúťažné vystúpenia detí, ktoré boli prísľubom rastu nových recitátorských osobností, i ostatné sprievodné podujatia, ktoré sme tu nestačili vymenovať. Tradične dobrá bola aj organizácia tohto podujatia. Dúfajme len, že priaznivci hovoreného slova budú mať možnosť stretnúť sa a zúročiť svoje skúsenosti i minuloročné podnety na ďalšom ročníku Hviezdoslavovho Kubína.

Katarína Hegerová

SPYTOVALI STE SA

Druhý deň zasadá parlament alebo druhým dňom zasadá parlament? – E. S. z Nových Zámkov nám napísala: „V televíznych i rozhlasových správach, ako aj v spravodajstve našej bohato rozvetvenej tlače neraz počujem a čítam istý spôsob vyjadrovania, ktorý ma vie celkom vyviesť z miery. Najmä preto, že iba cítim jeho nesprávnosť, ale vysvetliť či odôvodniť si ho neviem ani na základe svojich školských vedomostí zo slovenskej gramatiky. Myslím na fomuláciu, ktorou spravodajcovia oznamujú pokračujúce (obyčajne dôležité) aktuálne dianie, napr. *Už druhým dňom zasadá parla-*

ment... alebo *Už tretím dňom rokuje vláda...* alebo *Štvrtým záverečným dňom sa koná medzinárodná konferencia o narkománii.* Mýlim sa, keď si v duchu opravujem siedmy pád na prvý *(Už druhý deň zasadá parlament...)?"*

Pisateľka sa mýli iba v tom, že pád, ktorým nahradila vo vete 7. pád (inštrumentál), nie je prvý, ale štvrtý (akuzatív), ktorý je v tomto prípade formálne zhodný s 1. pádom (nominatívom). Inak ju jazyková intuícia neklame. Dôvody však možno označiť za priam subtílne. Ide totiž o jemný rozdiel vo vyjadrení časových okolností. Časovú okolnosť v jej priebehu (na otázku *kedy?*) vyjadruje popri iných pádoch (najmä popri akuzatíve, genitíve, príp. akuzatíve s predložkami *v, na*) aj inštrumentál, hoci celkom okrajovo; preto môžeme povedať: *každú chvíľu/chvíľami pršalo; chodí za ňou deň i noc/ dňom i nocou; dnešný deň/dnešným dňom sa zápis skončil.* Keď však ide o vyjadrenie časovej miery (na otázku *koľko? ako dlho?),* inštrumentál sa v príslovkovom určení nepoužíva. Presvedčia nás o tom bežné vety typu: *Už piaty týždeň je v nemocnici. Tretí mesiac je v zahraničí. Šiesty rok sú spolu.* Nahradenie inštrumentálom v spisovnej slovenčine nie je možné: **Už piatym týždňom je v nemocnici. *Tretím mesiacom je v zahraničí. *Šiestym rokom sú spolu.* Rozdiel medzi vyjadrením priebehu (na otázku *kedy?*) a vyjadrením miery *(koľko?)* možno ukázať na dvoch významovo veľmi blízkych vetách: *Dnešný deň/dnešným dňom nadobúda zákon platnosť* (t. j. *kedy? odkedy?*). *Už piaty deň (päť dní) má problémy v zamestnaní* (ako dlho? koľko?). V tomto prípade nie je reálne použitie inštrumentálu *Už piatym dňom má v zamestnaní problémy.*

O jemnom rozdiele pri používaní inštrumentálu v časovom význame hovoria gramatiky pomerne skúpo, pretože ide o celkom okrajový prípad. Aj Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 186) pokladá používanie inštrumentálu na vyjadrenie času (vo význame *kedy*) iba za jav „sémanticky obmedzený na niekoľko podstatných mien vyjadrujúcich časové údaje". Uvádzajú sa príklady ako *nocou, nočnou hodinou, nedeľami, večerami, chvíľami, tým dňom, dnešným dňom* a pod. Všetky tieto prípady sa však viažu na okolnosť označujúcu priebeh v čase (na otázku *kedy?*), nie na okolnosť časovej miery *(koľko? ako dlho?).* Námietka pisateľky, že okolnostné určenie inštrumentálom vo vete *Druhým dňom zasadá parlament* je odôvodnená. Korektné je v tomto prípade použitie akuzatívu: *Druhý deň zasadá parlament.*

Mária Pisárčiková

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 25, 1991, č. 2. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV a ČSAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Jarmila Macherová. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 90 —, jednotlivé čísla Kčs 9 —. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 817 59 Bratislava. Vytlačili Tlačiarne LEV Ružomberok, štátny podnik, v jan. 1991. Rukopis odovzdaný do tlače 15. 11. 1990. Registr. zn. F-7050.

Distributed by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1991

Cena Kčs 9,—

KULTÚRA SLOVA